

KOCAELİ MİLLETVEKİLİ NİHAT ERİM'İN TÜRK SİYASİ HAYATINA ETKİLERİ

Esmâ TORUN ÇELİK*

Giriş

İsmail Nihat Erim, Türk siyasi hayatının en ilginç isimlerinden biridir. 29 yaşında Kamu Hukuku alanında profesör ve 33 yaşında da milletvekili olmuştur Parlak bir akademik yaşam beklenirken o siyaseti tercih etmiştir. 1945 yılında yapılan ara seçimlerde bağımsız aday olarak siyasete atılan Erim, meclise girer girmez Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Meclis Grubu'na katılmıştır. 1946 seçimlerinde Kocaeli'den bu kez CHP adayı olarak milletvekili seçilmiştir. 1950 yılına kadar devam eden milletvekilliği sırasında Türkiye çok önemli bir dönem geçirmekteydi. Tek partili yaşam iç ve dış etkenler nedeniyle sonlandırılarak, çok partili hayatın ilk deneyimleri yaşanmaktaydı. Kısa zamanda siyasete girmesinde etkili olan dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün gözdesi olmuştur. Tek parti döneminden gelen alışkanlıkları sürdürmeye çalışan partililerle sık sık çatışan Erim, İnönü'nün de onayını alarak, partinin genç kanadına liderlik etmiştir. CHP'nin benimsediği ilklerin ve uygulamaların değişimine katkı sağlamıştır. Bununla beraber iktidar ve muhalefet ilişkilerinin iyileştirilmesine de çaba harcamıştır. 1950'ye kadar devam eden bu süreçte yaptığı işler ve uygulamalar da İnönü'nün desteğini alan Erim, bu sayede partinin en önde gelen siması olmuştur.

On yıllık aradan sonra 1961 seçimlerinde Kocaeli'den yeniden CHP milletvekili seçilen Erim, muhalefet yıllarında izlediği politikaların da etkisiyle gerek partisi gerekse İnönü ile arası pek iyi değildir. Geçmişteki politikasından kaynaklı partisinin tepkisini çekmeye devam eder, hatta bir ara partiden bir yıllık için ihraç bile edilir.

Nihat Erim Türk siyasetinde belki de pek benzeri olmayan birisidir. Her şeyi hep uçlarda yaşamıştır. Politikadaki ilk yıllarında kısa zamanda parlayan ve o günlerde kimilerin söylediği gibi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün parlatmaya çalıştığı ve siyasete hazırladığı biriydi. Nitekim siyasete girişinin 3.yılında bakan, 4. yılında başbakan yardımcılığına getirilmişti. 1950 seçimleri Türkiye'nin kaderinde olduğu kadar, Nihat Erim'in hayatında da derin izler bırakmıştır. 1950 yenilgisinden sonra DP iktidarına karşı sert yazıları, 1954 seçimlerinden sonra yerini iktidarla işbirliğine bırakmıştır. Bu nedenle bazılarına göre Erim, Demokrat Parti iktidarının basın yoluyla yaptığı baskılara ve cezalandırmaya dayanamayıp, iktidar yandaşı olan biridir. İnönü'den sonra 1950'li yılların ortalarından itibaren Menderes'in de yemek masasından eksik olmamıştır. Ayrıca DP iktidarının Kıbrıs

* Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, etorun@kocaeli.edu.tr

politikasının en önemli mimarlarından biri haline gelmiştir. Mecliste olmadığı halde bile siyasette kendinden söz ettiren ender isimlerden biridir. Yaşamı boyunca siyasette en yüksek denebilecek başbakanlık görevine 12 Mart Muhtırası'ndan sonra gelen Erim, bu görev pek de umduğu gibi olmamıştır. 1945'ten sonra çok partili hayatın ilk yıllarında demokrasinin ülkede yerleşmesi için çaba harcayan isim olarak anılırken, bu kez darbeci ve baskıcı olarak anılmaya başlanacaktır. Onun ifadesiyle haksız ve mesnetsiz olan bu iddialar nedeniyle 12 Mart sürecindeki anılarını kaleme alıp yayınlama gereği duymuştur¹. Bununla birlikte suikaste uğrayarak hayatını kaybeden tek başbakan olarak da tarihe geçmiştir.

Profesörlükten Siyasete

Erim, 1912 yılında Kocaeli'nin Kandıra ilçesinde doğmuştur. Kendi ifadesiyle Erim'in babası Akçakoca Bey ile birlikte bölgeye gelen Türk boylarındandır. Aile lakabı Emiroğulları, nüfus kütüğüne ilk kayıtları da Kahvecioğlu'dur². Anne tarafı ise Kırım'dan Çarşamba'ya göç etmiş bir kadı ailesine dayanıyordu. Galatasaray Lisesi'nden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Paris Hukuk Fakültesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra 1939'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku bölümüne doçent olarak atanmıştır. 1941 yılında ise Kamu Hukuku ve Devletlerarası Hukuk Kürsüsü'nde Profesör unvanını almıştır³.

Erim'i siyasi hayata geçişin sağlayan isim dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'dür. Erim'in İnönü ile ilk karşılaşması 1942⁴ yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nde olmuştur. İnönü fakülteyi ziyareti sırasında Erim'in sınavlarını izlemiş, daha sonra günün siyasi olayları, II. Dünya Savaşı'nın seyri, Türkiye'nin savaşla ilgili politikaları konusunda sorular sormuş ve aldığı cevaplardan etkilenmiştir⁵. Oldukça genç olan Profesör Erim'in kültürü, bilgisi ve terbiyesi o gün İnönü'nün dikkatini çekmişti. Böylesine iyi yetişmiş ve genç bilim adamının ülkesine önemli katkılar sağlayabileceği kanaati içinde fakülteden ayrılan İnönü'nün, buna rağmen 1945 yılına kadar Erim ile herhangi bir görüşmeleri olmamıştır⁶. Bu ilk tanışma, 1943 yılında Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği görevine getirilmesinde İnönü'nün payı olabileceği fikrini akla getirmektedir.

1945'e gelindiğinde II. Dünya Savaşı sona ermiş ve Türkiye yönünü demokratik cepheyi temsil eden Batı cephesine dönmüştü. Bununla birlikte savaş boyunca izlediği politikalar, savaş sonunda Türkiye'yi zor da bırakmıştı. Türkiye, savaş sonrasında toplanacak olan San Fransisko Konferansı'na katılmak için hem Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamış, hem de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir.

25 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Fransisko Konferansı'na katılan Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlığındaki Türk Heyet'inde Nihat Erim hukuk müşaviri olarak yer almıştır. 25 Haziran'a kadar süren bu konferans sırasında Türkiye'nin demokrasiye geçeceği sinyallerini verilmiştir. Bunun ilk işaretlerinden biri olarak sayılabilecek gelişme 17 Haziran 1945'te yapılan ara seçimlerde CHP resmi bir aday listesi hazırlamamış ve bağımsız adayların meclise girmesini sağlamak istemiştir⁷.

1 Nihat Erim, *12 Mart Anıları*, İstanbul, 2007, s. 2.

2 Kadri Unat, *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 13; *Ulus*, 12 Haziran 1948, s. 5. Ancak bazı kaynaklarda da aslen Ardahan'ın Posof ilçesine bağlı Erim Köyü'nden olduğu ileri sürüldüğü gibi, bazı kaynaklarda doğum yerinin de Erim köyü olduğu belirtilmektedir. Ama ciddi bir kaynak bulunamamıştır.

3 Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979, I.Cilt*, İstanbul, 2004, s. 1.

4 *Akis* dergisinde bu tarih 1945 olarak belirtilmektedir. "Kapaktaki Politikacı" *Akis*, 20 Ağustos 1955.

5 *Milliyet*, "Faik Ahmet Barutçu'nun Anıları/ Nihat Erim'in Açıklamaları, 19 Şubat 1977, s. 5. Bununla birlikte Erim anılarında 8 Kasım 1947 tarihinde İnönü ile yaptığı konuşma sırasında, İnönü'nün "Nihat'ı bana Falih tanıttı. Bugün gibi hatırlımdadır. Aynen şöyle dedi: 'öyle birisini keşfettim ki sormayın. Eğer Nihat'taki bilgi ben de olsa neler yaparım neler' diye Nihat'ı methetti" dediğini defterine not ediyor. Konuşmayla ilgili Erim hiçbir yorum yapmamış. Erim, *Günlükler, C.I.*, s. 220.

6 Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C.3, Ankara, 1988, s. 262; "Kapaktaki..." *Akis*, 20 Ağustos 1955.

7 Ara seçimlerde açık bulunan Kocaeli, Zonguldak, Sivas, Burdur, İstanbul ve Çorum milletvekilliği için yapılmış ve bağımsız milletvekillerinin seçilmesi sağlanmıştır. Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1918-1999*, İstanbul, 1999, s. 108.

Ara seçimlerde Kocaeli'nden milletvekili aday sayısı 24'ü bulmuştu. Bunlar içinde İsmail Rüştü Aksal ve Nihat Erim de vardı. Nihat Erim bu tarihte Türkiye'de olmamasına rağmen Kocaeli halkı bir mazbata düzenleyerek aday olmasını sağlamıştır. 918 ikinci seçmenden 581'inin oyunu almayı başarmış ve TBMM'ye Kocaeli milletvekili olarak siyasi hayata adımını atmıştır⁸.

12 Ağustos 1945'te yemin ederek göreve başlayan Erim, o dönemde TBMM'de görev yapan en genç iki milletvekilinden biri olmuştur. 1932'den beri üye olduğu CHP'ye katılmıştır. Erim milletvekili olarak yepyeni hayata başlamıştır⁹.

Nihat Erim'in Türk siyasetine etkilerini, onun siyasi yaşamı göz önünde tutularak üç bölüm halinde incelemenin uygun olacağı kanaatindeyim. Öncelikle siyasi hayattaki ilk beş yılı inceleme konusu edilecektir. Daha sonra parlamentoda olmamasına rağmen gazetecilik yaşamında izlediği yayın politikasıyla hem muhalefette olan CHP'yi, hem de iktidar partisi olan DP'yi etkilemeye çalışmıştır. Muhalif partilerin izlemesi gerektiğini öne sürdüğü Gandhi politikasıyla, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilere yeni bir boyut getirmeye çalışması inceleme konusu edilecek konulardandır. Üçüncü kısımda ise 1960 askeri darbesinden sonra yapılan 1961 seçimlerinde yeniden Kocaeli Milletvekili olarak parlamentoya katılan Erim'in siyasi yaşamının noktalandığı 1977'e kadar olan dönemdeki Türk siyasi yaşamına etkileri irdelenmeye çalışılacaktır. Bu dönemde 12 Mart döneminde iki kez hükümet kurduğu toplamda bir yıl süren başbakanlığı dönemindeki uygulamaları özellikle incelemeye konu edinilecektir.

A. 1945-1950 Döneminin Türk Siyasetine Etkileri

1945 yılı Türk siyasi tarihi açısından çok önemlidir. Bu dönemde II. Dünya Savaşı sona ermiş, Türkiye iç ve dış etkiler nedeniyle çok partili hayata geçiş kararı almıştır. İlk işareti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmayla vermiştir. Hem Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanmasından hem de İnönü'nün konuşmasından cesaretlenen muhalefet, parti içinde 21 Mayıs 1945'teki bütçe görüşmelerinde kendini göstermiştir. Bütçeye ilk kez kırmızı oy vermekle başlayan muhalifler, hükümete karşı ilk ciddi tepkiyi de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun meclise geldiği zaman vermişlerdir. Çok sert tartışmaların yaşandığı bu kanunun görüşmeleri sırasında, muhalefet partisinin kuracak isimler de CHP içinde yavaş yavaş belirmeye başlamıştı. Bu kanunun görüşülmesi sırasında CHP Meclis Grubu'na verilen, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in imzalarını taşıyan ve demokrasinin gereklerinin yerine getirilmesini talep eden Dörtlü Takrir, 12 Haziran 1945'te reddedilmiştir. Bu takririn reddedilmesiyle Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır¹⁰.

İktidar Partisi de demokrasi yolundaki kararlılığını yavaş yavaş ortaya koymaya başlamıştır. 17 Haziran'daki ara seçimlerde CHP'nin resmen aday göstermemesi ve bağımsızların seçilmesine olanak tanınması demokrasi yolundaki kararlılığın ifadesi sayılabilir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1945'teki nutku ile artık bir muhalefet partisinin kurulmasının önünde engel olmadığı ortaya konulduğundan bir muhalefet partisinin kurulma süreci başlayacaktır.

Nitekim beklenen muhalefet partisi Demokrat Parti adıyla, 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar tarafından kurulmuştur. Yeni parti kuruluş sürecinde İnönü'nün de onayını almıştı. Ancak bir muhalefet partisinin kurulması demokratik hayat için yeterli değildi. Her

8 Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İstanbul, 2010, s. 389. Erim, yurt dışındayken haberi İzmit Belediye Başkanı Kemal Bey'den öğrendiğini belirtiyor. Erim, *Günlükler C.I*, s. 38, 44.

9 Erim, *Günlükler, C.I*, s. 44.

10 Esmâ Torun, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler*, Antalya, 2006, s. 208-210.

şeyden önce tek partili sistemin demokrasiyle bağdaşmayan uygulamalarının kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca yeni kurulan muhalefet partisi tüm ülkede büyük ilgiyle karşılanmıştı. İlk defa iktidar partisi rekabet ortamını yaşıyordu. Yeni parti kurulduğu andan itibaren ülkede teşkilatlanmaya çalışırken diğer yandan iktidarın politikalarına ciddi eleştiriler getirmeye başlamıştı.

Bu ortam içinde CHP 10 Mayıs 1946'da olağanüstü kurultayını gerçekleştirdi. Bu kurultayda çok partili yaşama uyumu sağlamak için önemli değişiklikler yapıldı. Değişmez Genel Başkanlık kaldırılmış ve tek dereceli seçim sistemini uygulama kararı alınmıştı. Ayrıca sınıf esasına dayanan dernek kurma yasağı kaldırılarak, vatandaşların dernek kurma özgürlüğü sağlanmıştır¹¹. Bu değişikliklerle öncelikle CHP, demokratik yaşama uydurulmaya çalışılıyordu.

Çok partili yaşamın ilk seçimi 26 Mayıs 1946'da yerel seçimle gerçekleştirildi. Katılımın düşük olduğu bu seçimlerde iktidar partisi, muhalefet partilerini vatandaşlar arasına nifak sokmakla suçlarken, muhalefet partileri de CHP iktidarını seçmenlere baskı yapmakla suçladı. İktidarın bu ilk seçim denemesi demokrasinin pek de kolay gerçekleştirilemeyeceğini ortaya çıkarmıştı. Yerel seçimler nedeniyle muhalefetin sert eleştirilerine hedef olması, iktidarın çok partili yaşam konusundaki görüşlerinde değişimler oluşturmaya başlamıştı. Bunun önemli kanıtlarından biri olarak Nihat Erim'in 30 Mayıs 1946 tarihli Ulus Gazetesi'ndeki "*Demokrasi, gaye midir? Vasıta mıdır?*" "başlıklı yazısı gösterilebilir. Yazıda Erim, sosyal yapıda rahatsızlıklar gözlemlendiği takdirde bunu ortadan kaldırmanın tek yolu olarak "bir süre için hürriyet ilahının üzerine şal örtmek ve yukarıdan aşağıya otorite tesis eylemek olduğunu savunuyordu¹²". Bu yazı Nihat Erim'in siyasi hayatında sık sık önüne konacak ve "şalcı Erim" olarak anılmasına neden olacaktır. 1946 yılının başından itibaren Falih Rıfkı ile birlikte Ulus'ta başyazılar yazmaya başlayan ve İnönü'nün en yakınındaki isimlerden biri olan Erim'in bu yazısı, kuşkusuz CHP iktidarının da düşüncesini yansıtıyordu.

1946'daki Olağanüstü Kurultay'dan sonra CHP iktidarı sadece partide değil, devlet yönetiminde de önemli düzenlemeler yapmıştır. Üniversitelere özerklik veren Üniversiteler Kanunu çıkarılmış, Basın Kanunu yeniden düzenlenerek daha liberalleştirilmiş, genel seçimler bir yıl öne alınarak Temmuz 1946'da yapılmasına karar verilmiştir¹³.

Çok partili hayatın ilk genel seçimleri 21 Temmuz 1946'da yapılmıştır. Seçimler öncesi İçişleri Bakanı Hilmi Uran, devlet memurlarının hiçbir parti lehine seçimlerde baskı yapmamaları konusunda genelge yollamasına rağmen, seçimlerin büyük baskı altında yapıldığına dair söylentiler muhalefet partileri tarafından sıklıkla dillendirilmişti. Tek dereceli sistemin uygulandığı bu ilk seçim sonucunda CHP 395, DP 64 ve bağımsızlar 6 milletvekilliği kazanmışlardı¹⁴. Muhalefetin baskı altında yapıldığını iddia ettiği seçimler, bazı kentlerde seçimler sıkıyönetim altında gerçekleştirilmişti. Kocaeli'de bunlardan biriydi.

Gerek genel seçimlerdeki baskılar, gerekse CHP'nin otoriter kimliğiyle tanınan Recep Peker'in hükümeti kurmakla görevlendirilmesi, muhalefet partilerinin kafasında demokratik ortamın devamlılığı konusunda şüpheler yaratmaya yetmişti. Peker'in, hükümet programının TBMM'de görüşülmesi sırasında DP adına konuşan Adnan Menderes'in eleştirilerini "psikopat bir ruhun" ifadesi olarak nitelendirmesi üzerine, DP toplantıyı terk ederek, boykot kararı almıştır. İki parti arasında ipleri neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Bu

11 Torun, *II. Dünya Savaşı...*, s. 240-241.

12 Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara, 1976, s. 21.

13 Bila, *CHP Tarihi*, s. 116-118.

14 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (Birinci Bölüm)*, Ankara, 1999, s. 229-230.

durum Cumhurbaşkanı İnönü'nün açıkladığı 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar devam etmiş, sonunda Peker Hükümeti de istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren Trabzon Milletvekili Hasan Saka iki kez hükümeti kurmakla görevlendirilirken, CHP'nin 1950 öncesi son hükümetini de Şemsettin Günaltay kurmuştur.

1945 ara seçimlerinde ilk olarak milletvekili seçilen ve Ağustos 1945'te meclise katılan Erim, İnönü'nün Türkiye'yi dünya sorunlarından çıkaracak tek adam olduğuna yürekten inanıyordu. 17 Ocak 1946'da Kocaeli'nin beldesi Derbent'te yaptığı konuşmada, 1945 ara seçimlerinde bağımsız olarak seçilmesine rağmen, meclise girer girmez İnönü'nün partisine girmekte tereddüt etmediğini, mecliste Kocaeli halkı adına konuştuğunu, bu kez CHP milletvekili aday olarak oy istediğini ve seçilirse yine kenti temsil edeceğini ifade etmiştir. 1946 yılında yeniden Kocaeli'nden –bu kez CHP listesinden- milletvekili seçilerek, siyasi hayatının en parlak dönemini yaşayacaktır.

Erim, milletvekilliği ile birlikte Ekim 1945'den itibaren partinin resmi yayın organı olan Ulus gazetesinde de yazılar yazmaya başlayacaktır. İlk yazıları daha çok dış politika ile ilgilidir. Bu yazıları İnönü tarafından dikkatle takip edilen Erim, kısa zamanda İnönü'nün Çankaya sofrasının baş karakterlerinden biri olmuştur. Haftanın hemen hemen altı akşamı İnönü'nün sofrasına davet edilmiştir. İnönü, akşam yemekleri dışında sık sık Erim'i yanına alıp, Atatürk Orman Çiftliği'ne yürüyüşe gitmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Bu yürüyüş sırasında iç ve dış politika konularında sohbetler ederlerdi¹⁵. İnönü'nün, dış politika ile ilgili yazılarından dolayı sık sık tebrik ve taltif etmesi parti içinde giderek Erim'e karşı bir tepkinin oluşmasına da neden olacaktır¹⁶.

İnönü ile yakın ilişkisi, Erim'in siyasette altın yıllarını yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemin en tepedeki aktörü İnönü'nün en yakınındaki isim olan Erim, Türk siyasi hayatını şekillenmesinde etkili olmuştur. Erim, hemen hemen her gün İnönü ile görüştüğünü, her akşam yemeğe gittiğini, parti ve devlet politikaları konusunda eleştirilerini serbestçe yapabildiğini günlüğünde çok sık yer vermiştir. Erim'in günlüğü, İnönü ile arasındaki ilişkiye ışık tutacak niteliktedir. Bununla birlikte İnönü'nün defterlerinde Erim'in ismi çok az geçmektedir. Buna rağmen, neredeyse her gün görüşüklerini gerek Toker, gerek Hilmi Uran ve gerekse Ahmet Faik Barutçu gibi İnönü'nün yakınındaki kişiler de anılarında doğrulamaktadırlar. Ama İnönü'nün defterinde neden az yer aldığını da tahmin etmek güçtür.

Nihat Erim, kalemi de hitabet yeteneği de iyi olan siyasetçilerden biridir. Çok genç olmasına rağmen, gerek bilgi birikimi, gerek cesareti gerekse hırsı ve olgunluğu İnönü'nün dikkatini çekmiştir. Onu geleceğin başbakanı olarak yetiştirmeye çalışmaktadır. Erim siyasette oldukça yeni olmasına rağmen, 1947 yılının başında başbakanın verdiği bir davette İnönü “...sen bu zeka, bu olgunluğun ile elli bir yaşına basmadan başbakan olacaksın. Yazık ki ben o güne kadar yaşayamayacağım. Seni göremeyeceğim.” demiştir. İnönü'nün bu sözleri Erim'in siyasi geleceği ile ilgili büyük beklentilere sokmuş olması muhtemeldir¹⁷.

İnönü de Türkiye'deki demokratik ortamın korunup devam edebilmesi için Erim'den önemli beklentiler içindedir. Bununla birlikte İnönü'nün yönlendirmesiyle giderek artan siyasi nüfuzunu da kullanarak, CHP içindeki aşırı olarak nitelendirilen kesimlerin parti içindeki etkinliklerinin kırılmasında, DP ile CHP arasında iyi ilişkilerin kurulması ve devamında, iktidar partisi CHP'nin liberalleştirilmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. Bu işlevlerin belirlenmesinde Erim'in ve İnönü'nün rollerinin derecelerini belirlemek

15 Milliyet, 19 Şubat 1977, s. 5.

16 Erim, Günlükler, C.I, s. 48-50.

17 Erim, Günlükler, C.I. s. 86.

olası değildir. Erim'in günlüklerinden izleyebildiğimiz kadarıyla İnönü ile ilişkisinde bir karşılıklılık göze çarpmaktadır. Erim sadece emir alan değil ya da yönlendirilen değil, aynı zamanda o emri şekillendiren ve gerçekleştiren olarak gözükmektedir. Bu durum o tarihlerde İnönü'ye yakın olan kimseler tarafından da doğrulanmaktadır. Hatta 1950'li yıllara gelindiğinde Erim'in bütünüyle İnönü'yü etkilediği ve CHP politikalarını Erim'in belirlediği iddiaları parti kongrelerinde dile getirilir olmuştur.

1946 yılından 1950'ye kadar olan dönemde en sık gündeme gelen konular iki parti arasındaki uzlaşmazlık, iktidar partisinin tek parti döneminden kalan zihniyetten kurtulması, cumhurbaşkanının partiler üstü nitelik taşıması, demokrasi ortamını sağlayacak olan anti demokratik yasaların kaldırılması veya yasalarda demokrasi ile uyumsuz hükümlerin çıkarılmasıdır. Bu süreçte çok partili hayatın ilk seçimi sonrası hükümeti kurmakla görevlendirilen Recep Peker Hükümeti pek de iyi bir sınav verememiştir. Peker'in otoriter ve uzlaşmaz kimliğine rağmen, demokrasiye geçiş sürecinin bu ilk yıllarında İnönü'nün neden Peker'i seçtiği yoruma açıktır. Bununla birlikte Peker Hükümeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra iktidar ve muhalefet arasında başlayan sert tartışmalar siyasi ortamı olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde İnönü'nün en yakınında olan ve sık sık onunla görüşen Erim için yeni görev ortaya çıkmıştır. Öncelikle demokrasiye geçiş sürecinde iki parti arasında ilişkilerin normalleştirilmesi için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Kuşkusuz bu rolü oynamasında giderek sırdaşı olarak kabul edilen İnönü'nün önemli payı vardır. Erim, DP'nin temsilcileri ile yaptığı görüşmeleri İnönü'ye hemen aktarmaktaydı. DP'den alınan bilgileri yorumlayarak, hareket tarzının belirlenmesi de çoğu kez İnönü ve Erim arasında yapıyordu. Aynı şekilde iktidar partisi muhalefete mesaj iletmek istediği zaman da Erim'i kullanmaktaydı. Muhalefet temsilcileri de Erim'in sözlerini de, kişisel olarak almayıp, İnönü'nün yani partinin resmi görüşü olarak kabul ediyorlardı¹⁸.

Peker Hükümeti ile muhalefet arasında 1946 yılının ortalarında başlayan uzlaşmazlık 1947 yılının başındaki Demokrat Parti'nin kongresinden sonra artmış ve siyasi hava sertleşmiştir. Parti kongresinde kabul edilen Hürriyet Misakı, Peker iktidarı tarafından tepkiyle karşılandı. Buna karşılık, muhalefetin mitinglerine yönelik baskıları ve anti demokratik uygulamaları, Başbakanın muhalefet partisini tehdit edencesine İstiklal Mahkemeleri hakkındaki yasanın yürürlükte olduğunu hatırlatması, dört DP'li milletvekilinin dokunulmazlıklarının kaldırılması teklifinin meclise yollanması ve sıkıyönetimin uzatılması gibi konular muhalefetin siyasi iktidara yönelik tepkilerini her geçen gün arttırmıştır¹⁹.

Bu tepkiler sadece muhalefet partisi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda CHP içinde de çoğunluğu genç olan bir grup milletvekilinin de tepkisi çekmiştir. Bu milletvekillerinin başında da Nihat Erim gelmektedir. 1946 yılının sonlarından itibaren CHP'nin yeni döneme uyum sağlaması için ıslaha ihtiyacı olduğunu sık sık İnönü'ye bildiren Erim, "... memlekete çok partili sistemi getirdiniz. Büyük eser bırakacaksınız, Kendi partinizi de bu sisteme göre ayarlamamız lazımdır" diyerek, değişimin gerekliliğini demokratik yaşama uyum olarak gösteriyordu²⁰. Bu konuşmalardan sonra Erim hem Ulus gazetesi aracılığıyla kendi partisine

18 Erim, *Günlükler C.I*, s. 180, 181, 187, 201 vs. Ahmet Emin Yaman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, 1997, C.II, 1390-1393.

19 Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (birinci bölüm) ..., s. 244-245.

20 Erim, *Günlükler C.I*, s. 88. Erim, 12 Ocak 1947'de Çankaya Köşkü'ndeki yemek sırasında, İnönü'ye, kendisini evladı gibi gördüğü için her şeyi olduğu gibi bütün samimiyetiyle aktarmak istediğini ifade ediyor. Arkasından da İnönü'ye partinin baştan aşağı ıslahının gerektiğini, partinin "berbat" bir halde olduğunu merkez idare heyetinin uyusuk adamlarla dolu olduğunu ve bunların tek parti zihniyeti içinde hareket ettiklerini, kendi başlarına hareket edemeyecek kadar enerjilerinin kalmadığını ileri sürüyor. Parti içinde hiziplerin olduğunu savunan Erim, (İnönü'yü kastederek), sizin arkanızdan partiyi toplayacak kimsenin olmadığını, bunun da bir çoklarına ümitsizlik verdiğini söylüyor. Partide gençlere yer verilmediğinden ve 400'e yakın milletvekilinden sadece 27 milletvekillerinin 30-40 yaş arasında olduğunu, gerisinin çok yaşlı olduklarına dikkati çekiyor. Buna karşılık İnönü, kendisinden sonra Onun gibi gençlere güvendiğini ve istifa sözcüğünü bir daha kullanmamasını söylüyor. İnönü, kendisi öldüğünde yaşlıların liderlik için çarpışacağını

mensup Peker hükümetini eleştirilere başlıyor, hem de önde gelen ve muhalefeti savunan gazetecilerle iki parti arasında uzlaştırıcı bir ortam sağlamaya çalışıyordu. Bu arada DP milletvekillerinden Fuat Köprülü, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Adnan Menderes gibi isimlerle görüşmeler yapmıştır. Muhalefet, bu tarihten sonra Erim'i, Çankaya'nın sözcüsü rolünü oynayan kişi olarak görmüştür. Hatta samimiyetini muhalefete göstermek isteyen Erim, "hürriyete şal örtme" anlayışına dair çatışmaların unutulmasını isteyerek, sık sık onları yemeğe çağırmıştır²¹.

Ancak Erim, gerek gazetede yazılarından gerekse muhaliflerle olan ilişkisinden dolayı, bazı partilerin eleştirisine uğradığını ve kendisinin demokratlara yumuşak davrandığından dolayı suçlandığını İnönü'ye aktarmıştır. İnönü ise muhalefete karşı izlediği politikaları konusunda ona destek vermiştir²². Ne de olsa Erim her gün bir kaç kez İnönü ile görüşüyor ve onun üzerinde etkisinin olduğu biliniyordu.

Erim, İnönü ile yakınlığı sayesinde, sadece CHP'nin politikalarını ve değişimini etkilemekle kalmamış, çok partili hayatın şekillenmesinde de etkili olmuştur. Muhalefet milletvekilleriyle kurduğu ilişkiler sayesinde hükümet devre dışı bırakılarak iki parti arasında ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, iki parti arasındaki ilişkileri, Erim aracılığıyla kontrolünde tutmaktaydı.

İki parti arasında ilişkilerin sertleşmeye başladığı 10 Mayıs 1947'de, İngiltere'ye giden Türk Parlamento Heyeti içinde DP'li Fuat Köprülü de yer almıştı. Bu yolculuk sırasında Erim ve Köprülü iki parti arasındaki ilişkilerin ılımlı hale getirilmesi konusunda anlaşmışlardı. Bu anlaşma Haziran 1947'den itibaren hayata geçirilmeye çalışılmıştır. İnönü partiler üstü bir tutum içinde, Peker Hükümeti ile Bayar arasında arabuluculuk yapmıştır. Bayar, muhalefet üzerindeki baskısının kaldırılmasını talep ederken, İnönü bu isteklerin gerçekleştirileceğini vaat etmiştir. Celal Bayar ile yaptığı görüşmeler sonunda siyasi tarihimizin önemli belgelerinden biri olan 12 Temmuz Beyannamesi, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından yayımlanmıştır²³.

12 Temmuz Beyannamesi ile Cumhurbaşkanı İnönü, muhalefet partisinin de iktidar şartları içinde çalışmasını sağlamak gerektiğini ve bunun gerçekleştirilmesi için iki parti arasında eşit derecede kendisini sorumlu hissettiğini ve rejimin teminatı olacağını belirtiyordu. Bu ifadeyle hem iktidar partisinin politikalarında değişiklik yapılacağına hem de partiler üstü bir konumda olacağına vurgu yapıyordu²⁴.

İki parti arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için görüşmeleri başlatan Erim, aynı zamanda 12 Temmuz Beyannamesi'nin de hazırlanmasına da katkı sağlamıştır. Partiler üstü bir tutum alması konusunda İnönü'yü etkilediği söylenebilir. Bu beyanname hazırlanmadan önce Erim İnönü'ye, "*CHP'nin kendini toplayıp normal bir parti haline gelmesi için, size sırtını dayamaktan vazgeçmesi lazımdır...*" diyordu. Erim'e göre demokratlar da rejimin yerleşmesi için İnönü'ye ihtiyaç duymaktaydılar²⁵. Erim Ulus Gazetesi'nde yazdığı yazılarda da beyannamenin önemine dikkat çekmiştir. Partiler üstü tutum konusunda İnönü'yü cesaretlendirmiştir.

ama ondan sonra için Erim'e kalacağını vurgulayarak, 51 yaşında başbakan olacağı iddiasını bir kez daha ifade ediyor. Erim, Günlükler, s. 87-88.

21 Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim...*, C.II, s. 1392-93.

22 Erim, *Günlükler, C.I, s. 92.*

23 Ahmad-Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili...*, s. 32-33.

24 Turan, *Türk Devrim Tarihi, 4. Kitap (birinci bölüm), s. 246-248.*

25 Erim, *Günlükler, s. 145-147. Toker bu konuya Erim'den daha farklı bakmaktadır. DP'liler kendi devlet başkanı adaylarının da İnönü olduğu konusunda Erim'i dolayısıyla İnönü'yü de inandırmışlardır. DP'liler İnönü'nün bu zaaflarını keşfederek Erim aracılığıyla kullanmayı başarmışlardır. Toker'e göre, Erim DP'lilere samimi olarak inanmış ve kandırıldığını fark edememiştir. İsmet İnönü bunun bir taktik olduğunu ancak 1949 yılında fark etmiştir. O zaman iktidarın kaderini seçmene terk etme kararını vermiştir. Toker, *Tek Partiden...*, s. 186-188, 238.*

12 Temmuz Beyannamesi bir süre için iki partinin ilişkilerini yumuşatmıştır. Ancak bu süreçte CHP’de gruplaşma hız kazandıracaktır. Başbakan Peker taraftarı olanlar müfrit (aşırı) ve Erim’in başını çektiği ve liberalleşmeden yana genç milletvekillerinin oluşturduğu grup da mutediller (ılımlılar) olarak adlandırılacaktır. Parti içinde Erim’in karşıtları da artmıştır. Bu noktada 12 Temmuz Beyannamesi, Erim destekçilerinin zaferi, Peker taraftarlarının da yenilgisi olarak görülüyordu. Erim’in İnönü tarafından desteklenmesi İnönü’ye olan tepkileri de artırıyordu. Erim’e tepki duyanların başında gelen Falih Rıfki, Faik Ahmet Barutçu’ya “*hürriyete şal örten Nihat, şimdi hürriyetin tadını çıkarıyor*” diyordu²⁶.

Erim için demokrasi kurulmak isteniliyorsa CHP’deki Peker grubunun mutlaka iktidardan düşürülmesi gerekiyordu. Bu konudaki fikirlerini sık sık İnönü’ye aktaran Erim, CHP’nin Peker ve arkadaşlarının ellerinde kalırsa dağılacağını ileri sürmüştür. Pekercilerin çok partili sisteme taraftar olmadıkları konusunda da İnönü’yü ikna etmeye çalışmıştır²⁷. Erim Ulus Gazetesi’nde de Peker Hükümeti’ne muhalefete başlamıştır. Ulus Gazetesi’nin partinin yayın organı olmasına rağmen, sanki bir muhalefet partisi gibi muhalefete girişmesi partililerin tepkisini çekmiştir. Parti içinde ve hükümette demokrasinin şartlarına uyum sağlayamayan bir grubun olduğunu ima etmesi ve aynı gazetede Falih Rıfki’nin ona cevap niteliğinde yazılar yazması parti içindeki görüş farklılıklarının su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Erim’in hükümeti ve partiye yönelik eleştiri yazıları sık sık partililerin şikayetlerine yol açmıştır. Barutçu, parti ve hükümete yönelik yazıları konusunda Erim ile bir görüşme yaptığını aktarıyordu. Erim bu görüşmede İnönü’nün kesin olarak parti genel başkanlığını bırakma kararında olduğunu, partinin şahıs partisi olmaktan kurtarılması görüşünü savunduğunu, hükümeti yola getirmenin mümkün olamayacağını, Peker hükümetiyle demokrasi yapılamayacağını ve İnönü’nün kendisiyle aynı görüşte olduğunu savunmuştur²⁸. Demokratik işleyiş için parti tüzüğüne de sil baştan başa değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Peker Hükümeti’ne muhalefet bayrağını açan Erim, İnönü’nün tam desteğini almış görünüyordu. Peker’in istifa etmesi gerektiğini savunan liberaller, bunu gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. 26 Ağustos 1947 tarihinde CHP’nin meclis grubunu toplanmıştır. Bu toplantıda Başbakan Peker yaptığı konuşmada 12 Temmuz Beyannamesi’ni desteklediğini, demokrasiyi tam olarak yerleştirmek için elinden geleni yapacağını, İnönü ile arasında bir sorun olmadığını belirterek, kendisine karşı yapılan baskıcı ve otoriter suçlamalarını reddetmiştir. Partinin ılımlıları olarak bilinen gruptan pek çok kişi Başbakan Peker’i eleştiri yağmuruna tutmuştu. Bunun üzerine Peker, parti grubundan güven oyu istemiştir. Bu oylamada 35²⁹ kişi olumsuz oy vermiş, buna karşılık 303 olumlu oyla güven oyu almıştı. Ancak bu CHP için alışılmadık bir durumdu. Erim’in liderliğindeki ılımlılar grubunun Peker Hükümeti’ne güvensizlik oyu vermesi, hükümetin uzun süre görevde kalamayacağını ortaya koyuyordu³⁰. Peker için aslında sayıları az olan ılımlılar bir sorun teşkil etmiyordu. Asıl sorun bu grubun Cumhurbaşkanı ve partinin genel başkanı İnönü tarafından destekleniyor olmasıydı. İnönü ile anlaşmazlıklarının olmadığını vurgulaması da bu yüzdendi. İnönü, Peker Hükümetini istifaya davet etmek yerine, parti içindeki genç milletvekillerinin olduğu ılımlı grubu Erim önderliğinde harekete geçirmişti. Ancak bununla beraber, zaman zaman belirttiğimiz gibi Erim de hiç durmadan Peker ile demokrasinin devam ettirilemeyeceğini İnönü’yü inandırmış olmalıdır. Genel kanı, Erim’in 35’lerin başını çekmesi, grubun İnönü tarafından desteklediğinin ve harekete geçirdiğinin en güçlü kanıtı sayılıyordu³¹.

26 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, s. 837.

27 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 164.

28 Barutçu, *Siyasi...s. 828-29*.

29 Esasen 34 kişi güvensizlik oyu vermiştir. 35. kişi olarak da toplantıya oylamadan sonra katılan Memduh Şevket Esendal da 35. kişi olarak eklenmiştir. Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş, İstanbul, 2013, s. 174-175*;

30 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, İstanbul, 1996, s. 38*.

31 CHP Grubu toplantı kararı aldıktan sonra Erim sık sık İnönü ile görüşüyor, parti içindeki ayrılıkları ve Peker taraftarlarının

Başını Erim'in çektiği ılımlılar grubu ya da bilinen adıyla 35'ler, iki parti arasındaki ilişkilerin liberal olmasından yana olmakla birlikte, CHP'nin artık imtiyazlarından vazgeçip başka partilere yaşam hakkı tanıdığını, bu nedenle de kendi iç yapısında da değişiklik yapması gerektiğini savunuyorlardı. Erim'in çoğu görüşmelerinde İnönü'ye bu konuda etkilemeye çalışmıştır. Ancak Falih Rıfki gibi partililer, ılımlıların gizlice muhalefet ile işbirliği yaptığını ve amaçlarının CHP'yi yıkmak olduğunu savunuyorlardı. 35'ler olayından sonra Falih Rıfki da çileden çıkarak Ulus'tan ayrılma kararı almıştır³². Artık Ulus'un başyazarı 35'lerin lideri Erim olmuştur³³.

Erim, Peker Hükümeti giderse iktidarla muhalefet arasındaki ilişkilerin de daha iyi olacağı konusunda İnönü'yü ikna etmeyi başarmıştır. Hükümetin değiştirilmesini istediğini, ama ilk zamanlar İnönü'nün bu fikre sıcak bakmadığını belirten Erim, O'nun amacının Peker'in daha çok yıpranmasını sağlamak olduğunu ileri sürmektedir. 35'lerin bu tavrı karşısında Peker, muhaliflerin tepkisinin biraz azaltmak amacıyla, kabineden bazı değişiklikler yapmak için CHP meclis grubundan onay almak istemiştir. 4 Eylül 1947'de yapılan oylamada bu kez 47 ret oyu çıkmıştır. Kabinede değişikliğe giden Peker, sadece bu oylamadan 5 gün sonra sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiştir³⁴.

12 Temmuz Beyannamesi ve 35'ler hareketi sonucu Peker'in istifa etmesi, Erim'in önemli başarısı olmuştur³⁵. Bu tarihten sonra İnönü ve parti içindeki etkinliği daha iyi anlaşılmalı başlanmıştır. Baştan beri savunduğu gibi birer birer yaşlı ve tek partiden arta kalan olarak ifade ettiği eskiden beri CHP'de görev yapanları uzaklaştırma çabası ilk sonucunu vermiştir. Her ne kadar Peker'in istifasını sağlamak ve partideki etkinliğini kırmak için İnönü'nün Erim'i kullandığı genel olarak kabul edilse de, gerek Erim'in günlüğünde yazdıkları gerekse gazetede yazıları, Erim'in de Peker konusunda İnönü'yü bir hayli etkilediği ortaya çıkmaktadır. 1946 seçimleri sonrası İnönü'nün Peker'i tercih etmesi sadece bir yıl bile geçmeden istifaya zorlaması bile İnönü'deki görüş değişikliğinin nedenlerinin şahsıyla sınırlı olamayacağını ortaya koymaktadır. 1946 yılından beri en yakınında olan hatta halefi olarak görülen Erim'in görüşlerinden etkilenmesi de mümkündür.

Partinin önde gelen isimleri İnönü'nün yanında her zaman Erim'in bulunmasından oldukça rahatsızdılar. İnönü'nün ilgisi nedeniyle gittikçe şımarıklığının arttığını iddia eden Barutçu, "*Devlet Reisine karşı göstermesi lazım gelen saygı duygusu, gördüğü iltifat karşısında gittikçe zayıflamaktadır*" sözleriyle, aslında Erim'in, İnönü üzerindeki etkisini de ima etmektedir. Ayrıca Erim'in olgun olmadığını savunan Barutçu, en büyük zaafının da olayları kendi görüşüne göre değiştirerek aktarmayı alışkanlık haline getirmesi olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Erim gibi kişilerin demokrasilerde ikballerinin uzun ömürlü olmayacağı öngörüsünde bulunmuştur³⁶.

CHP'nin önde gelenlerinin eleştirilerine uğrayan Erim, bunu şiddetli kıskançlığa bağlamakta ve pek önemsememektedir. Erim, partide İnönü'nün ne denli güçlü olduğunu bildiği için, hep İnönü üzerinden politikasını yürütmeye çalışmıştı. Meclise gireli daha iki yıl bile olmadan, eskiden beri CHP'li olanları dışlamaya çalışmaktadır. Yaşlı partilileri

yaptıklarını biraz da abartarak İnönü'ye aktarıyordu. Pek çok milletvekilinin kendisinin kürsüye çıkıp Peker'e karşılık verirse hükümetin mutlaka düşeceğini iddia ettiklerini, ret oyu verme konusunda kendisinden işaret beklemediklerini ifade etmiştir. Aslında DP'liler de Peker hükümetinin düşürülmesini istiyorlardı. Erim de bunu sıklıkla İnönü'ye aktarmaktan kaçınıyordu. *Günlükler, C.II, s. 174. Yalman, 35'leri, bir süre sonra iktidarı tek parti zihniyetinde olanlardan söküp alacak olan tarihi bir grup olarak nitelendiriyor; CHP içindeki bu gelişmeleri memnulukla izliyordu. Yalman'ın DP'yi desteklediği göz önüne alındığında bu değerlendirmesi doğal sayılabilir. Yalman, Yakın Tarihte..., C.II., s. 1408.*

32 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul, 1996, s. 169.*

33 Erim 1947 Ağustos ortasından 1947 Kasım ayı başına kadar Ulus'ta yazmıyor. Falih Rıfki gidince İnönü'nün ısrarıyla ama baş yazıların imzasız yazılması koşuluyla başyazarlığı kabul ediyor. Erim, *Günlükler, C.II, s. 215.*

34 Turan, *Türk Devrim Tarihi 4. Kitap(birinci bölüm), s. 248.*

35 Erim, *Günlükler, C.II, s. 307.*

36 Barutçu, *Siyasi..., C.2, s. 803.*

tek parti zihniyetinin temsilcisi olarak göstermeye çalışmasına rağmen, daha bir yıl önce ihtiyaç duyulduğunda demokrasiye şal örtülebileceği zihniyetinden bütünüyle kurtulmuş, katıksız tam bir demokrat görüntüsü vermektedir.

Peker'in istifasından sonra yeni hükümeti daha ılımlı olarak tanınan Hasan Saka kurmuştur. I. Hasan Saka hükümetinde 35'lerden birkaç isim yer almasına rağmen, görev alması beklenen Erim kabinede yer almamıştır³⁷. 13 Ekim 1947'de güvenoyu alan hükümet, giderek muhalefet ile ilişkilerini iyileştirmiştir. Bununla birlikte Kasım 1947'de toplanan CHP 7. Kurultayı, parti içindeki görüş farklılıklarının iyice su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. İlk kez bu kurultayda İnönü ve parti yönetimi eleştirilerek, diktatörlükle suçlanmıştır. Altı ilkenin yeniden tanımlanmaya çalışıldığı, laiklik ve devletçilik ilkelerinden tavizlerin demokratik sürece uyum sağlamak olarak gösterildiği bu kongre, ılımlılarla aşırıların mücadele ettiği bir ortama sahne olmuştur³⁸.

Peker Hükümeti'nin istifa ettirilmesinde rol oynayan Erim, I. Hasan Saka kabinesinden de pek memnun olmamıştır. Hükümetten pek olumlu icraat beklemediğini söyleyen Erim, kurultayda aşırıların tamamen bertaraf edilmemesini eleştirmektedir. Erim'e göre yaşlı olan bütün partililer müfrittir ve mutlaka partiden temizlenmelidir. Bu olmadıkça CHP'den fazla bir şey beklenmeyeceğini savunmuştur. Eski partililerden oluşan 40 kişilik bir parti yönetiminden hayır beklenemeyeceğini ve Şükrü Saraçoğlu ve Hilmi Uran gibi "aşınmış" adamların yerine, ikinci başkanlığı 35'lerin en önde gelenlerinden olan Tahsin Banguoğlu'nun geçmesi için İnönü'yü ikna etmeye çalışmıştır³⁹.

İsmet İnönü, Erim'in partinin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nde başta Peker olmak üzere, müfritler olarak adlandırılan gruba ve kişilere eleştiri yöneltmesinde de pek ses çıkarmıyordu. Bu ortamda 10 Haziran 1948'de I Saka Hükümeti istifa etmiş ve aynı gün II. Saka Hükümeti kurulmuştur. Bu kabineye Bayındırlık Bakanı olarak girmesi için Saka, Erim'e teklif yapmıştır. Bayındırlık Bakanlığı'nın önerilmesinden pek de memnun olmayan Erim, kabineye girmiş olmak için girmek istemediğini belirterek, hakkında gösterdiği teveccüh için Saka'ya teşekkür etmiştir. Ancak Başbakan Saka, onu dışarıda bırakamayacağını, mutlaka kabineye girmesini, bayındırlık istemiyorsa başka bir bakanlığı seçebileceğini, bayındırlığın önümüzdeki dönemde çok önemli hale geleceğini, Amerikalılarla bir çok işleri olacağını ve dışişleri ile işbirliği içinde çalışacağını ve bu nedenle orada olmasının memleket için faydalı olacağını Erim'e ifade etmiştir. Erim, İnönü'nün de bu görüşte olduğunu öğrenince Bayındırlık Bakanlığı teklifini kabul etmiştir⁴⁰. Erim aslında I. Saka Hükümeti'nde de görev beklentisi içindeydi. Bu gerçekleşmeyince, hükümetten memnuniyetsizliğini dillendirmeye başlamıştı. II. Saka kabinesinde yer alacak isimleri büyük ölçüde belirleyen İnönü, Erim'in kabineye girmesi zamanının geldiğini düşünmüş olmalıdır. Ancak kendine verilen Bayındırlık Bakanlığı başta Erim için tatmin edici bulunmamasına rağmen, burada Amerikalılarla ilişkilerin öne çıkacak olması, Erim'in teklifi kabul nedenlerinden biri olabilir. II. Saka kabinesinde Erim ve Maarif Vekili Tahsin Banguoğlu dışında 35'lerden birkaç isim daha yer almıştır. Hükümette liderlerin yer alması üzerine zaten birlik içinde hareket etmeyen grup kendiliğinden dağılmıştır. Ancak

37 Erim kabine listesinin bizzat İnönü tarafından yapıldığını, kendisini (Erim) dışişleri bakanı olarak düşünmesine rağmen, Peker'e muhalefetinden dolayı getirildiği iddia edileceği için İnönü'nün bundan vazgeçtiğini söylediğini aktarıyor. Erim İnönü'ye teşekkür ediyor, zaten verilse de kabul etmeyeceğini söylüyor. Ama onun bu sözlerinde ne kadar samimi olduğu tartışmalıdır. Günlüğünde bir görev beklentisi içinde olduğu ama verilmeyince hayal kırıklığına uğradığı anlaşılmaktadır. Erim, *Günlükler*, C.I, s. 185-186.

38 Torun, *II. Dünya Savaşı...*, s. 242-245; *Bila, CHP Tarihi*, s. 126-131. *Ayrıntılı bilgi için bkz. CHP Yedinci Büyük Kurultayı, Ankara, 1947.*

39 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 226-228, 230-231, 233. *Demokratlar; Hilmi Uran'ın ikinci başkan olmaması konusunda muhalefet de Erim'i destekliyor. Hatta Menderes ve Köprülü, İnönü'ye bu konuyu aktarması konusunda cesaretlendiriyor. Erim, Günlükler*, C.I, s.

40 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 274.

ilkinde olduğu gibi II. Saka Hükümeti'nden de CHP'nin genellikle müfrit olarak nitelenen politikacıları pek memnun değildi.

II. Hasan Saka Hükümeti 7 ay görev yapmış ve istifa etmiştir. 14 Ocak 1949'da yeni hükümeti kurma görevi bu kez Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay'a verilmiştir. Erim bu kez başbakan yardımcılığına getirilmiştir. Kabinenin önemli bir bölümü 35'lerden kuruluydu. Bu kabine ile 1950 seçimlerine girecek olan CHP, belki bir seçim yatırımı olarak daha İslamcı kimliği ile tanınan Günaltay'ı başbakanlık koltuğuna getirmişti⁴¹. Esasen bu tercih CHP'den çok Cumhurbaşkanı İnönü'nün sayılabilirdi. Ancak Erim, Günaltay kabinesi girmek istemediğini İnönü'ye bildirmiş olduğunu belirtmiştir. Gerekçe olarak da CHP Grubu'nun başıboş bir halde bırakılmasını, Günaltay'ın bir önceki hükümeti torpilleyenlerden olması nedeniyle onunla çalışmak istememesini göstermiştir. Ancak İnönü Erim'e, başbakan yardımcısı olarak kabineye girmesi ve koordinatör olarak deneyim kazanması konusunda ikna etmiştir⁴².

Erim, Günaltay Kabinesine Başbakan Yardımcısı olarak girerek, Başbakanlık hedefine bir adım daha yaklaşmıştır. İnönü'nün yakın çevresi Erim'in başbakanlık için hazırlandığını düşünmektedirler. Bu fikrin Erim'de oluşmasında en önemli unsur, hiç kuşkusuz İnönü'nün kendisidir. Günaltay kabinesine girmesi için Erim'i ikna etmeye çalışırken de üstü kapalı olarak, devleti yönetme tecrübesi kazanması gerektiğini ifade etmiştir. Oysa Erim bu kabinede başbakan olarak yer almak istediği için ilk başta görevi kabul etmemiştir. İnönü, Erim'i yakın gelecek için "saklanan ve yetiştirilen" bir şahsiyet olarak görüyor ve öyle davranıyordu⁴³. Erim de İnönü'den aldığı cesaretle parti içinde kimseyi beğenmiyor, partide lider olabilecek kimselerin yokluğundan şikayet ediyordu. Ülke yönetimini bu dönemde en iyi iyi yapabileceklerin gençler olduğunu ve İnönü'nün tek yapması gerekenin onlara yardım olduğunu ifade ediyordu. Bu noktada en güçlü aday olarak kendisini görüyordu⁴⁴. Ama İnönü bu görev için Erim'i henüz yeterli bulmamış veya başbakan olması için çok genç ve tecrübesiz olduğunu düşünmüş olabilir.

Günaltay Hükümeti döneminde CHP 1950 seçimlerine hazırlanmaya başlamıştır. Öncelikle Türkiye'nin sorunlarını çözecek kapsamlı bir plan yapmak için Nihat Erim'in de içinde bulunduğu beş kişilik bir komisyon kuruldu. Şubat 1949'da Batı demokrasileri örnek alınarak ona uygun ve muhalefetin görüşlerine önem veren bir seçim yasası hazırlanacağını bildiren Erim, kendi başkanlığı altında Seçim Yasası Düzenleme Komitesi kurdu⁴⁵. Erim'in liderliğinde çalışan ve muhalefetin temsilcilerinin de katıldığı bu komisyon, yeni bir seçim yasası tasarısı hazırlamıştır. 16 Şubat 1950 tarihinde TBMM'de, CHP ve DP oylarıyla kabul edilen yeni seçim yasasıyla, gizli oy, açık tasnif, yargı denetimi ve milletvekili seçiminde çoğunluk esasının uygulanması kabul edilmişti⁴⁶.

Bu seçim yasasının hazırlanmasında baş aktör olarak Erim görülmektedir. Özellikle milletvekili seçiminde çoğunluk esasının benimsenmesi konusunda bir hayli çaba göstermesi, CHP'nin seçimleri mutlaka kazanacağı konusundaki inancından kaynaklanmış olabilir. Ancak Erim'in günlüklerinde 1947 sonrasında seçimler konusunda biraz karamsar olduğu göze çarpmaktadır. Sık sık CHP'nin hem merkez hem de yerel teşkilatlarının yetersiz olduğunu ve içi boş kadrolardan ibaret olduğunu belirterek seçimleri kaybetme

41 Behçet Kemal Çağlar, Günaltay'ın başbakanlığa getirilmesine tepki olarak hem partiden hem de milletvekillikten istifa etmiştir. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...* s. 42.

42 Erim, *Günlükler; C.I, 328-29*.

43 Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti ve Çok Parti Hatıralarım, İstanbul, 2007, s. 383*.

44 Peker'in istifasından sonra İnönü, Erim'e "partiyi siz ele alacaksınız, sırası gelince hükümeti siz kuracaksınız" demiştir. Erim için de artık sıranın gelmiş olduğunu düşünmesi de muhtemeldir. Erim, *Günlükler; C.I, s. 265*.

45 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s. 43-44.

46 Turan, *Türk Devrim ... , 4. Kitap (Birinci Bölüm), s270*,

olasılığından sıklıkla söz eden Erim'in⁴⁷, neden çoğunluk esasını kabul ettirmek için çalıştığını anlamak olanaklı değildir. Çoğunluk sisteminin Türkiye gibi demokrasiye yeni geçmiş bir ülke için sorun oluşturabileceğini öngörmemiş olması şaşırtıcıdır. Bir yandan CHP'nin seçimi kaybetme olasılığından sık sık söz ederken, buna rağmen seçimlerde çoğunluk sisteminin uygulanmasında ısrar edilmesi gerçekten düşündürücüdür.

1950 seçimlerine gelindiğinde, Erim'in son seçim dönemindeki faaliyetlerine ve görüşlerine topluca bakıldığında, tek partili bir sistem taraftarı olmadığı açıkça görülmektedir. Demokrasiye ve çok partili hayatın gereğine inanmaktadır⁴⁸. Hoşgörü ve müsamahanın demokrasinin alfabesi olduğunu vurgulayarak, iktidarın muhalefete tahammül etmesi gerektiği görüşündedir⁴⁹. Erim'e göre sistemin güzelliği ortadadır. Yönetimlerin iyi bir biçimde yapılması demokrasinin kurulabilmesine bağlıdır⁵⁰. Ayrıca demokrasinin iyi biçimde işleyebilmesi için iki meclisli bir sistemi de savunmaktadır⁵¹. Hatta 1948 yılından itibaren İnönü'ye bir çok kez söylemiş ve onun da bu fikre yatkın olduğu izlenimini aldığı ifade etmektedir⁵². Bu anlayışla 1946-50 döneminde iktidar partisinin demokrasi yoluna girmesine oldukça önemli katkı vermiştir⁵³.

Nihat Erim, 1945'te milletvekili olarak siyasal hayata atıldığı günden itibaren İnönü'nün ilgi ve iltifatıyla CHP'nin en gözde simalarından biri haline gelmiştir. Siyasete girer girmez böyle bir konuma getirilmesi, İnönü'den aldığı destekle parti içindeki müfrit kesimleri partiden atarak, son yıllarda meclise giren ve pek de tecrübeli olmayan aydın kesimi temsil eden ve kendisinin de yer aldığı gençlerin parti ve devlet yönetimini ele alması gerektiğini savunmaktaydı. 35'ler hareketi ve Peker'in istifası liberal politikaların uygulanmasında etkili olmuştur. Özellikle iktidar ile muhalefet arasında medeni ilişkilerin kurulmasında öncü rolü oynayan Erim, demokrasinin iyi işleyebilmesi için iktidarın muhalefet ile iyi geçinmesi gerektiğine inanmıştır. Ayrıca iki parti arasında bu ilişkilerin İnönü'nün denetim ve gözetimi altında yapıldığını gözden kaçırmamak gerekiyor. Demokratlar Erim aracılığıyla iki partinin de ortak devlet başkanı adaylarının İnönü olduğuna Erim'i inandırmışlardır. Bu durum 1950 seçimlerine liberal politikalarla sükun içinde gidilmesini sağlayan nedenlerden biri olmuştur. Demokratlar için belki bu bir taktikti ama Erim buna samimi olarak inanmış ve İnönü'yü de inandırmıştır. Böylece seçimlere yaklaşmasına rağmen iki parti arasında beklenildiği gibi büyük gerginlikler yaşanmamıştır.

Bu bölümde sonuç olarak söylemek gerekirse 1945-50 döneminde CHP'nin demokratik sürece uyum sağlamasında, İnönü'nün liberal politikalar konusunda cesaretlendirilmesinde, demokratik ortamın nispeten sağlanmasında, 1947'den sonra iktidar ve muhalefet arasında iyi ilişkiler geliştirilerek ülkenin huzurunun sağlanmasında Erim'in önemli katkıları olmuştur.

1950-1960 Döneminde Nihat Erim

14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimler Demokratların zaferiyle sonuçlanmıştır. CHP 1950 seçimlerinden yenilgiyle çıkarak 27 yıllık iktidarını sonlandırmıştı. Seçim sonuçları başta İnönü ve Erim olmak üzere CHP'liler için umulmayan bir sonuçtu. 1946 seçimlerinden sonra liberalleşme yolunda atılan adımlar seçim sonuçlarının lehlerine

47 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 195.

48 Çetin Yetkin, *Karşı Devrim, İstanbul*, s. 180; *Ulus*, 3 Aralık 1947, s. 1.

49 *Ulus*, 2 Aralık 1947, s. 1.

50 *Ulus*, 14 Kasım, 1946, s. 1.

51 Nihat Erim, "Anayasa Meselemiz" *Ulus*, 17 Temmuz 1947, s. 1.

52 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 152, 263.

53 Erim 30 Mayıs 1946'da *Ulus*'ta yazdığı "Demokrasi Gaye midir?" başlıklı yazıda, "hürriyet ilahının üstüne şal örtmekten" bahsetmesi demokratiğin sorgulanmasına ve eleştirilmesine yol açmıştı. Erim bu konuda yanlış anlaşıldığından bahseder. Nitekim 1950 seçimlerine kadar savunduğu fikirlerde bu konudaki haklılığını ortaya koyar niteliktedir. *Yalman, Yakın Tarihte....C.II, s. 1356-57.*

olacağı inancını doğurmuştu. Seçimi kaybetmeleri bir yana seçimlerde çoğunluk sisteminin uygulanmasından dolayı, oy nispetinde milletvekili çıkarmaları da söz konusu değildi. İktidarın oy oranı %53'e karşılık 408 milletvekili çıkarırlarken, CHP %40'a yakın oy almalarına rağmen sadece 69 milletvekili çıkarabilmişti. CHP'liler özellikle de seçim yasasını hazırlayan komisyonun başında olan Erim için bu sonuçlar şok etkisi yaratmıştı. Çoğunluk sistemini seçimi kazanma planlarına göre yapanlar, bir çeşit kendi kazdıkları kuyuya düşmüş oluyorlardı. Ayrıca siyasetin parlak siması Nihat Erim de bu kez Kocaeli'nden milletvekili seçilememiş ve meclis dışı kalmıştı.

1950 seçim sonuçlarını bir tür kaza ve yanılısma olarak gören Erim, halkın bir hata yaptığını ve hatasını bir sonraki seçimde düzelterek inancını yenilemişti. 1950 seçimlerini kazanıp başbakan olmayı beklerken, birden siyasi yaşamın dışına itilmişti. Bu arada CHP'lilerde seçim yenilgisinin sorumlusunu aramaya girişmişlerdi. 27 yıl sonra iktidarı neredeyse kendi elleriyle DP teslim eden CHP, ilk kez muhalefet saflarında olacaktı.

Erim seçimlerden sonra Ulus Gazetesi'nin başına getirilmiştir. Seçimden hemen sonra yazılarında Menderes iktidarını eleştirmeye başlamıştır. İlk önemli eleştirilerini Arapça ezan yasağının kaldırılmasını nedeniyle yapmıştır⁵⁴. Bu arada muhalefete düşen CHP'de görüş ayrılıkları, karşılıklı suçlamalar, hizipler ortaya çıkmıştı. Erim'e göre, partiyi yeniden toplamak, canlandırmak ve tasfiyeler yapmak zor olacaktı. O'na göre, üç yıldır söylediklerini hayata geçirmenin zamanı gelmişti. Bunu gerçekleştirebilmek için de parti sekreteri olması gerekiyordu⁵⁵. Erim genel sekreterin kurultay tarafından seçilmesi önerisini İnönü'ye kabul ettirerek⁵⁶, 1950 Kurultayında parti tüzüğüne değiştirilmesini sağlamıştır. Böylece ilk defa 1950 kurultayında parti genel sekreteri için seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Erim, 29 Haziran 1950'de toplanan kurultayın son gününde yapılan genel sekreterlik seçiminde aday olmuş ve ilk turdaki oylamada birinci gelmesine rağmen seçilmeyi sağlayacak çoğunluk oyunu alamamıştır. İnönü'nün desteğine rağmen yeterli oyu ilk turda alamamasına bozulan Erim ikinci turdaki oylamaya katılmamıştır. Seçim sonucunda Kasım Gülek yeni Parti Genel Sekreteri seçilmiştir⁵⁷. Muhalefete almışta çalışan CHP belediye ve il genel meclisi seçimlerini de büyük farkla kaybetmişti. CHP'nin henüz belirlediği bir muhalefet politikası yoktu. Mecliste de oldukça pasif durumdaydı ve kısa zamanda toparlanabileceği konusunda da pek umut gözüküyordu.

1950 seçimlerine bir de parti genel sekreterlik seçimlerinin hayal kırıklığı eklenince, Erim bu süreçte parti de görev almayı, gazetecilik mesleğini sürdürmüştür. Demokrat Parti iktidarın en sert eleştirileri yapan gazeteci olmuştur.

1951 yılında yapılan ara seçimler de Erim ve CHP için ümit verici olmamıştır. 15 ilde yapılan ara seçimlerde Erim, Aydın'dan aday gösterilmiştir. Ancak yapılan seçimlerde CHP 15 ilin sadece ikisini alabilmiş (Sinop ve Sivas), ve diğerlerini kaybetmiştir. Erim, iktidarın adeta 1950 seçimlerini bir kere daha onatmayı başardığı göz ardı ederek, bu seçim yenilgisini iktidarın baskılarına bağlamıştır. Bu seçim sonuçları parti içinde tartışmalara neden olmuş, eskiden beri CHP'li olup yeniden seçilenler, iktidara karşı "uysallık" politikasını savunmuşlardır⁵⁸. Ama Erim aynı fikirde değildir. 1951 ara seçimlerinin Menderes'in diktatör meylini arttırdığını ileri sürmüştür.

1951 yılı ara seçim yenilgisi sonrasında, partiden bazı istifaların olması, partiden ayrılıkların devam edeceği söylentilerinin çıkması nedeniyle CHP'de hareketli günler

54 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 458.

55 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 454.

56 Erim, *Günlükler*, C.I, 514.

57 Bila, *CHP Tarihi*, s. 142; *Barutçu, Siyasi... , C.II, s. 1025.*

58 Erim, *Günlükler*, C.I, s. 509, 511.

yaşanıyordu. Parti divanı sürekli toplantılarla düzeni sağlamaya çalışırken, sık sık İnönü-Erim ikilisinin politikalarından rahatsızlık dile getirilmeye başlanmıştı. Parti içinden İnönü'ye yapılan eleştirilerden Erim çok etkilenecekti. İnönü'nün etkisiyle bu muhalefet açıktan yapılmıyordu. Ancak bazıları tanınan isimler olan çok sayıda CHP'li üye, DP saflarına katılmıştı. Bu da partide rahatsızlık yaratıyordu⁵⁹.

CHP'nin seçimleri kaybetmesinden hemen sonra suçlu arama gayretleri içinde en çok eleştirilenlerin başında Erim gelmektedir. Hem partide son yıllarda yaşananlardan hem de yeni seçim yasasından dolayı eleştiri konusu edilmişti. Bununla beraber parti içinde Erim'e yönelik giderek artan muhalefetin en önemli nedeni, Erim'in İnönü'ye oldukça yakın olmasıydı. Bunun ne kadarı Erim'in deyimiyile kıskançlıktan kaynaklanıyor bilinmez ama, bu CHP daha iktidarda iken de vardı. Ulus Gazetesi'nde partiye yönelik Erim'in yazdığı eleştiri yazıları büyük tepki çekiyordu. Bununla birlikte Erim'in Ulus Gazetesi aracılığıyla yürüttüğü sert muhalefetin İnönü'den destek bulması bazı partilerin eleştirilerine neden oluyordu. Seçim öncesinde İnönü-Erim yakınlığı nedeniyle Erim'e karşı duyulan ama açıktan pek gösterilmeyen rahatsızlıklar da artık su yüzüne çıkmaya başlamıştı⁶⁰. Tüm bu eleştirileri çok ciddiye almayan Erim için önemli olan İnönü ile ilişkilerin iyi olmasıydı. Ama onun bu tutumu hızla parti içindeki etkinliğini kaybetmesine neden oluyordu. Partiyeye karşı eleştirel tutum almasında, parti genel sekreteri seçilememesi de rol oynamış olması muhtemeldir⁶¹.

Ulus'un yönetimini elinde tutan Erim, parti politikalarında İnönü'nün desteğiyle etkili olmaya çalışıyordu. Arcayürek, Erim'in parti politikalarını önce Ulus'ta oluşturduğunu sonra parti toplantılarında resmileştirdiğini iddia etmektedir. Bu politikalar ilk önce İnönü'ye aktarılıp onayı alınıyor veyahut da İnönü kafasında olanları önce Erim'e aktarıyor, Erim konuyu gazetesinde yazarak, ve önde gelen partililerle konuşarak, görüş birliği oluşturuyordu. Daha sonra yine İnönü'den onay alınıyor ve politika uygulanıyordu⁶². Erim bazen parti politikasını tek başına çizmeye de çalışıyordu. Erim hem İnönü'den hem Ulus'tan güç alarak, partinin birinci derecede politikalarından sorumlu olmuştur⁶³. Bu durumun farkında olanlar, İnönü'nün parti içindeki gücünü kullandığı ve O'nu etkileyerek kendi politikalarını kabul ettirdiği gerekçesiyle her geçen Erim'e yönelik tepkileri artmaktaydı,

Parti içindeki sorunlar bir yana DP iktidarı da CHP'ye karşı baskıcı bir tutum içine girmişti. Özellikle 1953 yılında CHP'nin mallarına el koyması, iktidarın muhalefeti güçsüzleştirmek amacıyla olduğunu gösteriyordu. Bu yasayla Ulus Gazetesi'ne de kilit vurulması partilileri bir hayli etkilemiştir. Erim de bu etkilenenlerden birisidir. 15 Aralık 1953'te son sayısı yayınlanan Ulus Gazetesi'nin yerine Yeni Ulus adıyla gazete hemen ertesi gün yayın hayatına başlamıştır⁶⁴. İmtiyazını Erim'in aldığı Yeni Ulus Gazetesi partinin resmi yayın organı değildir; bir partinin çıkardığı gazete niteliği taşımıştır. CHP bu durumu Erim'in yazdığı yazılara göre ara sıra kamuoyuna duyurmayı da ihmal etmemiştir.

1950-54 döneminde partisinden tepki çeken Erim, iktidar partisine muhalefetin en sert sesi olmuştur. Erim'in bu gücü İnönü'den aldığı ileri sürülmektedir. Erim'in yanında çalışan Arcayürek, 1950-54 arası iktidara karşı izlenen yayın politikasını "*insafsız saldırı*" olarak adlandırmaktadır. Erim yazılarında halkın 1950'de aldatıldığından ve bir hata yaptığından söz ederek, 1954 seçimlerinde halkın yaptığı yanlış düzeltereğine inandığını belirtmektedir. Seçimler yaklaşırken eleştiri dozunu daha da arttırmıştır. İktidardaki Demokratların, totaliter

59 Bila, *CHP Tarihi*, s. 144-146.

60 Erim, *Günlükler*; C.1, s. 506.

61 Erim 1950'deki kurultayda genel sekreterlik için yapılan oylamada 1. sırada yer alırken, 1953'deki kurultayda Erim'e sadece 6 oy çıkmıştır. *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1953, s. 7.

62 Cüneyt Arcayürek, *Arcayürek Açıklıyor 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1950-1954, 1985, İstanbul*, s. 110.

63 "Yurtta Olup Bitenler", *Akis*, s. 1.

64 Alper Bakacak, "*Ulus Gazetesinin Muhalefet Yılları...*", *Ankara*, 2009, s. 119-120.

bir yönetimin hazırlığı içinde olduklarını, bugün maskeli olan diktatörlüğün, eğer seçimleri kazanırsa bu kez maskesini çıkarıp bütün dehşetiyle hüküm sürmeye başlayacağını iddia etmiştir⁶⁵. Erim, DP iktidarının rejimi baltaladığını öne sürerek, eğer, iktidar Menderes'in elinde kalmaya devam ederse, ne demokrasi ne de inkılap bırakacağını savunmaktadır. Son dört yılın politikalarıyla rejimi soysuzlaştırmaya çalıştığını ve irticaya durmadan taviz verdiğini iddia etmekteydi⁶⁶. Erim Menderes'e öylesine tepkilidir ki, O'nun basın toplantısına davetli olduğu halde, İnönü'nün ısrarına rağmen katılmak istememiş, yerine Hüseyin Cahit Yalçın gitmiştir⁶⁷.

Erim 1950 seçimlerine giderken kendi gazetesinde olanca hızıyla iktidara karşı muhalefete devam ederken, Kocaeli yerine kazanabileceği daha kesin gibi gözükten Ankara ilinden aday gösterilmiştir. Ancak bu duruma Ankara il teşkilatı muhalefet etmiştir⁶⁸.

1954 seçimleri CHP'nin ve Erim'in beklediği gibi olmamıştır. 2 Mayıs 1954'de yapılan seçimler sonucunda, DP oy oranını %58'e çıkararak 503 milletvekili çıkarırken, CHP oy kaybederek, %35'e düşmüş ve sadece 31 milletvekilliğini kazanmıştır⁶⁹. Bu sonuçlar CHP için soğuk duş etkisi yaratmıştır. Son dört yılda partinin politikalarından dolayı iktidarı kesin kaybedeceği gözüyle bakılan DP, oylarını arttırırken, muhalefetteki CHP'nin neden oy kaybettiği, sorumlunun kimler olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Partililerin hedefinde İnönü ve Erim vardır. Nihat Erim ve CHP arasındaki ilişkilerin kopmaya başlamasının en büyük ağırlık noktası 1954 seçimlerinin kaybedilmesi idi. Erim'in muhalefet döneminde iktidara karşı sert yazılar yazmasını, sert bir muhalefet örneği vermesini, halk pek iyi karşılamamıştır. Parti içinde Erim'e karşı tepkinin artmasını sağlamıştır.

Seçimlerden hemen sonra parti içinde başlayan kaynamalar karşısında Erim, iktidarın partiyi içerden çökertmeye çalıştığını iddia etmektedir. Erim'e göre; DP iktidarı, partinin adını değiştirmek, İnönü'yü genel başkanlıktan uzaklaştırmak ve programında değişiklik yapmak gibi üç maddede belirttiği bu değişiklikleri yaparak, CHP'yi güdümlü bir muhalefet partisi haline getirmek amacındadır⁷⁰. Erim aslında muhalefet sürecine kaldığı yerden devam ediyordu. Bu süreçte seçimlerden 20 gün sonra Yeni Ulus kapatılarak, Halkçı adıyla yeni bir gazete çıkarmaya başlayan Erim 1954 yılı sonlarına kadar iktidara karşı sert eleştirilerine devam etmiştir.

Bu arada CHP Ankara il teşkilatı, seçimi kaybetmelerinin nedeni olarak Erim'in bu ilden aday gösterilmesini ve Erim'in adamı olarak bilinen bir kişinin partili olmasına rağmen müstakil olarak merkez listeye sokulmasını göstermektedirler. Erim'in seçim öncesi yazdığı yazıların da pek seçmenin hoşuna gitmediğini vurgulamışlardır⁷¹. Ankara il teşkilatı Erim'i Haysiyet Divanı'na şikâyet etmiştir.

Erim'e yönelik eleştiriler bununla kalmayacaktır. 26 Temmuz 1954'te başlayan 11. Kurultay'da yapılan en sık eleştirilerden biri, Erim'in örgütü ele geçirmek isteğinde olduğudur. Erim de bu tür eleştirilere gazetesini aracılığıyla yanıt vermekten kaçınıyordu. Ayrıca artık partinin resmi yayın organı olmadığı halde, Erim'in yazdığı yazıların parti politikası olarak görülmesi partilileri rahatsız ediyordu. Genel Sekreter Kasım Gülek, sık sık açıklamalar yapmak lüzumunu hissediyordu. Erim partinin esaslı sorunu haline gelmeye başladı. Bu durum giderek CHP ile Erim arasındaki ilişkileri kopuşa doğru sürüklüyordu. CHP'de partiden yeni istifalarla sarsılıyor ve güç kaybediyordu.

65 *Yeni Ulus*, 1 Nisan 1954, s. 5.

66 *Yeni Ulus*, 10 Nisan 1954, s. 1.

67 Arcayürek, Erim'in Menderes'i adım adım izlettiğini belirtiyor. Arcayürek, *Arcayürek Anlatıyor 2 ...*, s. 108-109.

68 *Milliyet*, 31 Mart 1951, s. 1,7.

69 Turan, *Türk Devrim*, 4. Kitap (İkinci bölüm), s. 90.

70 Erim, *Günlükler*; C.1, s. 529, 546.

71 *Milliyet*, 5 Mayıs 1954, s. 1,7.

DP Hükümeti'nin basın üzerinde baskı yaratarak, muhalifleri etkisiz hale getirme politikaları 1954'den itibaren epeyce etkili olmuştur. Erim de en sert muhalifleri yapan isim olarak, hedefteydi. 1954 yılı ortalarında Yeni Ulus ve Halkçı gazeteleri hakkında arka arkaya davalar açılmış ve cezalar verilmiştir. Halkçı'nın başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın 26 ay 20 gün hapis cezası, Yazı işleri Müdürü Cemal Sağlam 65 ay hapis ve 9330 lira para cezası, Nihat Erim ise, 35 222 lira para cezasına çarptırılmıştı. Sonra bu para cezası 100 bin liraya çıkarılmıştır⁷². Aralık 1954 'de Yalçın tutuklanarak ceza evine konmuş ve 80. yaşını hapis haneinde geçirmişti. Erim de 100 bin lirayı bulma konusunda çok büyük sıkıntı içine girmiştir. Erim kendi cezasından çok Yalçın'ın hapse atılmasından etkilenmiştir. Hiçbir partinin kendisine yardım etmek için girişimde bulunmamasına da içerlemiştir⁷³.

Bu tarihlerde tüm bu yaşananların etkisiyle Erim, iktidara yönelik politikalarında değişikliğe gitmiştir. 1954 yılı sonlarından itibaren savunduğu “Gandi politikası”, “pasif Mukavemet”tir. Erim bu politikayı günlüğünde şöyle açıklıyor⁷⁴:

“2 Mayıs'tan önce başıra çağıra, 'şöyle yapamazsınız böyle yapamazsınız millet sizden hesap soracaktır' diyorduk. 2 Mayıs'ta millet yine DP'yi tuttu. Bu bir realitedir. Hürmet edeceğiz ve artık şöyle konuşacağız: 'kuvvet, yetki sizde, ekseriyet sizde. Dilediğiniz kararı alabilirsiniz. Ama bu iş, şu mesele, filan dava öyle olmasa da şöyle ele alınsa acaba memleket için daha iyi olmaz mı? Diye bağırıp çağırmadan, gürültüsüzce, ikna metotlarıyla yapmalıyız. Benim Gandi politikası adını verdiğim bundan ibarettir. Ne olacak, ne yapılacaksa ancak elbirliğiyle olabilir. Siz demokrasiden vazgeçmediğinize göre iyi neticelere anlaşarak varabiliriz.”

Nihat Erim bu politikayı 1954 yılının ortalarından ama özellikle aynı yılın sonlarına doğru sık sık Halkçı Gazetesi'nde savunmaya başlamıştır. Erim'deki bu görüş değişikliği önceleri şaşkınlık yaratmıştır. CHP, Erim'in görüşlerinin kendisini bağladığını, partinin görüşleri olmadığını sıklıkla açıklamak durumunda kalmıştır. Muhalefetin en keskin ismi ne olmuştu da birden böyle bir değişikliğe girmişti? Üstelik gazetesinde ve günlüğünde açıkladığı Gandi politikası, Erim gibi bir Kamu Hukuku Profesörü için oldukça basitti. Erim'in yazı yazmadaki maharetini de düşününce gerçekten bu görüşleri yürekten desteklediğine inanmak zordur. Belki de o dönemde birçok gazeteci gibi Erim de, iktidarın kendine verilen veya verilecek olan para ve hapis cezalarından kurtulmak için mi yeni bir politika belirlemeye çalışıyordu? Belki de yılmınlığa düşmüştü. Nitekim kısa bir zaman içinde Erim'in politika değişikliğinin nedenleri ortaya çıkmaya başladı. Erim sadece gazetesini aracılığıyla Gandi politikasını savunmakla kalmamış, aynı zamanda bir zamanlar amansızca eleştirdiği Menderes ile görüşmeye başlamıştır.

Erim'in Menderes ile görüşmesinden ilk zamanlar İnönü haberdardır. Ancak kısa zaman sonra birçok resmi davetlerde Erim, Başbakan ile birlikte görülür olmuştu. Başyazar Hüseyin Cahit hastaneye alınmış, hemen sonra da yaşlı ve hasta olma nedeniyle affedilmiştir. Erim'in cezalarının da kaldırılması, Erim'in Menderes ile ilişkilerinin nedenlerini ortaya koyar niteliktedir. Önceleri Erim bu ilişkiyi kişiselden çok iki parti arasındaki ilişkilerin yumuşatılması olarak göstermek istemiştir. Ancak partisi işbirliği çabasını benimsemeyince iktidar ile olan ilişkisi kişisel boyutta kalmıştır.

Ancak Erim'in Menderes ile ilişkileri, CHP'liler için bardağı taşıran son damlaydı. Parti ile İnönü'nün arasının açılmasına neden olmuştur⁷⁵.

72 Alper, *Muhalefette ...*, 100.

73 Erim, *Günlükler*; C.II, s. 595.

74 Erim, *Günlükler*; C.I, s. 584.

75 İnönü, Kemal Beyazıt aracılığıyla Erim'in, Menderes ile görüşmesinden ne beklediğini defterine şöyle not etmiştir: *rejimden ümit kalmamış, genç adammış. Politik istikbalini korumak için her iki tarafı idare ederek bir gün toplayıcı bir rol oynamayı tasarlamaktaymış” İsmet İnönü, Defterler*; C.I, İstanbul, 2000, s. 623. 12 Mart dönemini düşünürsek Erim

Başbakan Menderes ile yakınlaşma sürecine giren Erim, Halkçı gazetesini kapatma kararı almış ve gazetecilik yaşamına son noktayı koymuştur. 1955 yılı ortalarında kapatma gerekçesini ekonomik olarak belirtmesine rağmen, tirajı düşse bile resmi ilanlardan epey para aldığı bilinmekteydi.

Nihat Erim 1954 yılı ortalarına kadar amansız muhalefet yaparken, bu tarihten sonra son derece pasif ve güdümlü muhalefetten yanadır. Bu değişikliği kuşkusuz anlamak zordur. Erim'in bu dönemlerdeki günlüğüne yazdıklarına bakıldığında ne DP ve ne de Başbakan veya bakanları için övgü dolu sözcükler yoktur. Hatta iktidarın politikalarına eleştiri getirmektedir. Bu durumda Erim'in İnönü ile ilişkilerini bozma pahasına Menderes ile iyi ilişkiler kurması ve yakınlaşmasını ceza baskıları karşısında direnememek olduğu ve bir süre sonra da kişisel çıkar elde etme gayreti olarak nitelemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Buna kanıt olarak, 16 Şubat 1955 İnönü, Erim'in Menderes ile görüşmesini kesmesini istemesine rağmen, Erim'in bunu kabul etmemesi gösterilebilir. Erim, "... *dağ başında eşkıya tuzağına düşen insan, tek başına bırakılınca eşkıya ile mücadele ederse çılgınlık olur*" diyerek, İnönü'nün isteğini reddetmiş ve görüşmeyi sürdürmüştür⁷⁶.

Gazeteciliği bırakan Erim Başbakan Menderes'in Kıbrıs danışmanı olmuş, 1956-60 dönemi Kıbrıs sorununun çözümüne katkı sağlayarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasının hazırlanmasında görev almıştır.

Erim ve İnönü ilişkilerini bitiren olaylardan biri de, Erim'in İnönü'nün damadı Metin Toker'e dava açarak hapis cezası almasına neden olmasıdır. Bir zamanlar bir gazeteci olarak iktidarın basına yaptığı baskıları sertçe eleştiren, hatta bu cezalara maruz kalan Erim, bu kez iktidarın desteğiyle bir zamanlar kendisine "halef" olarak gören ve ona her türlü desteği vermeye çalışan İnönü'nün damadı olan bir gazeteciyi mahkum ettirmiştir. Toker, Erim'e hakareten 1958 yılında hapse girmiştir. Öyle ki; Erim, Akis'in yazılarını titizlikle izliyor, her yazıya karşılık veriyor veya dava açıyordu. İnönü ise düşmanı ile birleşen Erim ile artık görüşmüyordu⁷⁷.

Erim 1957 seçimlerinde Kocaeli il teşkilatı tarafından CHP'nin milletvekili adayı seçilmiştir. Ancak seçimlerin sonucunda Erim yine milletvekili olamamıştır. Bu seçimlerde DP iktidar önemli oranda oy kaybetmiş ama yine de seçimleri kazanmış ve parlamentoda çoğunluk yine onun elindedir.

Nihat Erim bu dönemde İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne dönüp eğitim yaşamını sürdürmek istemiş ancak bir çok üst düzey yetkilinin çabalarına rağmen dönememiştir⁷⁸.

1957 seçimlerinde DP, Erim'e bağımsız milletvekilliği teklif etmiş ama Erim kabul etmemiştir. Bu arada 3 Temmuz 1957'de Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna üye seçilen Erim, bu tarihten askeri darbeye kadar olan dönemde CHP ile ilişkisi neredeyse kesilme noktasına gelmiştir.

1950-1960 döneminde Türk siyaseti içinde Erim'e baktığımızda birbirine zıt iki dönem ortaya çıkar. Her şeyin aynı olduğu bu iki dönemde birbirinin tam tersi politikalar izlemiştir. Kanımca ortak noktası her ikisinde de aşırı uç politikalar veya iddialı davranışları tercih etmiş olmasıdır. 1945-50 döneminde çok önemli makamlara gelen Erim, 1950 seçimleriyle düşüşe geçmiştir. İzlediği politikalar nedeniyle, önce iktidar partisiyle daha sonra da kendi partisiyle karşı karşıya gelmiştir. Erim'in 1950'den sonra izlediği sert politika ve iki parti

doğru bir öngöründe bulunmuş sayılır.

76 Erim, *Günlükler*, C.II, s. 595.

77 İnönü Eskişehir'de yaptığı konuşmada erimi kastederek, büyük bir hata işlediğini, onun hakkında çok yanıldığını, onu başbakan yapmayı bir zamanlar düşündüğünü söylüyor. Erim de bu yorumu damadın mahkumiyetine bağlamıştır. Erim, *Günlükler*, C.II, s. 605.

78 Erim, *Günlükler*, C.II, s. 622, 624, 625, 650, 660.

arasındaki ilişkilerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Muhalefetin sert politikaları, iktidarın da baskıcı politikalar izlemesinde etkili olmuş ve demokratik bir ülkede görülen iktidar muhalefet ilişkisi sağlanamamıştır.

1960-1980 Dönemi Nihat Erim

27 Mayıs 1960 tarihinde çok partili hayatın 15. yılında demokratik yaşam kesintiye uğratılmıştı. Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş, DP iktidarının cumhurbaşkanı başta olmak üzere, başbakan, bakanlar ve öçok sayıda milletvekili tutuklanmıştır. Askerlerin açıkladığı bildiriye göre darbenin amacı, iktidarın bozduğu ve zarar verdiği demokratik sistemi yeniden gerçekleştirmektir. Türk siyasi tarihi ilk defa darbelerle tanışmıştı. DP iktidarının son yıllarda giderek artan baskısı nedeniyle darbeyi bir ihtilal olarak görenlerin yanı sıra, her ne gerekçe olursa olsun yönetimin sivillerden alınıp askerlerin eline geçmesini anti-demokratik olarak görenler de vardı. Esasen ülke bu konuda da ikiye bölünmüştü.

Erim, 27 Mayıs'ta askeri darbesinin yapıldığı haberini İsviçre'de almıştır. Erim Menderes Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda danışmanlığını ve temsilciliğini yapıyordu. Bu arada yine DP hükümetinin desteğiyle Birleşmiş Milletlere üye seçilmişti. Menderes'in de sofralarında sık sık yer bulan Erim, Onun şahsi dostluğunu da kazanmış görünüyordu. Bu nedenle darbeye ve sonraki gelişmelere bakışı, Menderes ile kurduğu yakınlığın samimiyetini gösterebilirdi. Acaba CHP'nin ve basındaki bir çok kişinin ifade ettiği gibi, Erim sadece cezalardan kurtulmak ve hükümetten özellikle Başbakan'dan menfaat sağlamak için mi politika değiştirip, hükümete yaklaşmıştı? Darbeye öğrendiği gün günlüğüne yazdığı kısa yazıdan Erim'in darbe ve DP ile ilgili görüşleri az çok ortaya çıkıyordu. Erim: "Oldu. Menderes kendi hazırladığı akibete uğradı. Acıdım. Yazık... Fakat başka çarede kalmamıştı." diyordu. Bu ifadeler beş yıldır samimi ilişkiler olduğu düşünülen bir dostun görüşleri olması mümkün değildi.

Erim daha sonraları da darbeyi gerekli olarak görmüştür. Hatta 27 Mayıs ve 12 Mart'ı "rejimin gelişme süreci boyunca rastlanan 'yön düzeltme' müdahaleleri" olduğunu savunmaktadır. Darbe ve muhtırayı politikacılara yapılan uyarı olarak nitelendirmiştir⁷⁹. Erim'in bu sözlerinden askeri darbeyi haklı ve zorunlu bulduğunu anlamak mümkündür. Ertesi gün ise yeni, bir anayasa hazırlamak için göreve çağırılmıştır. Erim, askerlerin her işi meşruluk içinde halletmelerinde İnönü'nün varlığının önemli olduğunu not etmiştir⁸⁰. Askeri yönetim, uluslararası görev yapan delegelerin görevlerine devam etmelerini istemesi üzerine Erim ancak Temmuz 1960'da yurda dönmüştür. Erim yurda dönünce Selim Sarper aracılığıyla Cemal Gürsel ile görüşmüştür. 1 Kasım 1960'da bu görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Erim, kendisine Meclis başkanlığı önerisi geldiğini anlatınca Gürsel, başbakanlığa Onu düşündüklerini bu nedenle kabul etmemesini söylediğini iddia etmiştir. Bunun doğruluğunu saptamak mümkün değil; ama Erim'in o tarihe kadar günlüklerinde askerlerle ilişkisine dair herhangi bir bilgi olmadığından böyle bir görev için neden Erim'in düşünüldüğünü anlayamıyoruz. Ancak verdiği bilgilerden Milli Birlik Komitesi'ndeki bazı üyelerle arasının iyi olduğu anlaşılıyor. Bu tarihte kendisinin başbakan olmasının istendiğini ama İnönü'nün buna engel olduğunu sıklıkla ima etmektedir⁸¹. İnönü ile hala aralarının bozuk olması böyle bir düşünceye neden olmakla birlikte, yine Erim'in notlarından anlaşıldığı kadarıyla bu konuda resmi bir teklif söz konusu olmamıştır. 1961 seçimlerine kadar Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel hükümeti iki kez kurmuştur⁸². Ancak bu hükümetler için Erim'e herhangi bir teklif yapılmamıştır. Başbakanlık olmayınca Erim bu

79 Kitabın giriş kısmında darbe ve muhtıranın haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Erim, *12 Mart...*, s. 8.

80 Erim, *Günlükler*, C.II, s. 711.

81 Erim, *Günlükler*, C.II, s. 740, 748.

82 I. Gürsel Hükümeti, 30 Mayıs 1960- 5 Ocak 1961, II. Gürsel Hükümeti 5 Ocak 1961-20 Kasım 1961 tarihleri arasında kurulmuştur.

kez de 1961 seçimlerinden sonra kurulan İsmet İnönü Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı için düşünüldüğünü ama İnönü'nün damadından dolayı kendisine şahsi kin beslediği için kabinede görev vermediğini savunmaktadır. 1962 yılının 25 Haziran'ında İnönü Hükümeti istifa edince görev yeniden İnönü'ye verilmiştir. Dışişleri Bakanlığına askerler tarafından önerilmesine rağmen İnönü Erim'e yeni kabinede de görev vermemiştir. Erim siyasi kariyerini İnönü'nün olumsuz etkilediğini sık sık vurgulamaktadır. Bu arada yeni partiler kurulmuş ve Erim'de teklif götürmüşlerdir. 24 Şubat 1961'de bir kez daha Gürsel ile görüşen Erim'e, "şimdilik rengini belli etme, kenarda kal" diye tavsiyede bulunulmuştur⁸³.

Erim'in belirttiği gibi gerçekten de İnönü Erim'e karşı oldukça tepkiliydi. Gördüğü zaman başını çeviriyordu. Erim'i halefi olarak düşünen ve yetiştirmeye çalışan İnönü, O'nun Menderes ile ilişkisi ve DP iktidarının desteğiyle damadını hapse attırmasını unutmaması pek mümkün değildi. Bir zamanlar her gün, bir kaç kez görüşen ve İnönü'nün halefi ve geleceğin başbakanı olarak görülen Erim, artık İnönü'nün milletvekili bile seçilmesini istemediği biri haline gelmişti. 1961 seçimlerinde uzun bir aradan sonra seçim döneminde Kocaeli'nde ön seçimleri kazanıp CHP'de aday olmuştu. Ama İnönü bunu duyar duymaz Erim'in adaylığının silinmesini istemiştir. Ancak tüzüğe göre bu olanaklı değildi. Öylesine tepkiliydi ki, "*İzmit'e gidip, Erim'in hain olduğunu söyleyip adını sildiririm*" demeye kadar gitmişti. Ancak Erim Kocaeli teşkilatında oldukça güçlüydü⁸⁴. Sonunda Erim 1961 seçimlerinde Kocaeli Milletvekili olarak on yıllık aradan sonra yeniden meclise girmiştir⁸⁵.

Erim meclise girdikten sonra mecliste aktif faaliyetlere girişmeye çalıştı. İlk olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının tanınması konusunda bir yasa teklisi hazırlamıştır. Erim'in teklifi ile ilk defa özel kişi ve toplulukların devleti, uluslararası şikâyet hakkının tanınıp tanınmaması söz konusuydu. Erim ne partisinden ne de diğerlerinden pek destek alamadı. Öneri anayasa komisyonu tarafından, anayasa bakımından çeşitli mahzurları olabileceği gerekçesiyle reddedilmiştir⁸⁶.

İnönü ile 29 Ekim 1961 Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında uzun zamandan sonra ilk kez el sıkışmışlardır. İlk anda sanki anlaşmazlık geride kalmış gibi gözükse de fırtına kopmadan önceki son sensizlik olarak bakılabilir. Nitekim 1962 yılının ortalarından itibaren İnönü ile Erim arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşir. Bunun temel nedeni İnönü'nün parti il kongrelerinde yaptığı konuşmalarda Erim'i isim vermeden şikâyet etmesi ve eleştirmesidir. İnönü, demokrasi içi ve ya dışı tertiplerle partiyi ele geçirmeye çalışanların olduğunu, parti aleyhine çeşitli güçlerin desteğiyle çalışma hastalığının 1954'te başladığını, bu tarihten itibaren bazı kişileri DP'ye hizmet arzusunda olduklarını ifade ettiklerini söylemiştir. Bu sözlerle adını söylemeden Erim'i işaret etmiştir. İnönü bu konuşmalarda Kasım Gülek ve Avni Doğan'ı da 22 Şubatçılar⁸⁷ ve 14'lerle⁸⁸ işbirliği yapmakla suçlamıştır⁸⁹.

Erim, bu suçlamalara düzenlediği basın toplantısında yanıt vermiştir. İnönü'yü iyi niyet yoksunu ve tertipçi olarak suçlayan Erim, bu ruh haliyle yazdığı anılarında, askeri darbenin zorunlu hale gelmesinde İnönü'nün büyük katkısı olduğunu iddia etmiştir. Kasım Gülek, Avni Doğan ve Turgut Göle Erim'in yaptığı açıklamaları desteklemişlerdir⁹⁰. Somut kanıtlara dayanmayan genel kanılardan oluşan suçlamaları Erim İnönü'ye kızdığından

83 Erim, *Günlükler*, C.II, s. 729.

84 Ön seçim sürecinde parti genel merkezi ve il teşkilatı arasındaki anlaşmazlıklar için bakınız. Mustafa Küpçü, *52 Yıllık Siyasi Hayatıyla Erol Köse*, İstanbul, 2014, s. 120-121.

85 Arcayürek, *Arcayürek Anlatıyor 4*, İstanbul, 1984, s. 167.

86 *Milliyet*, 5 Aralık 1961, s. 1; 18 Ekim 1962, s. 1.

87 Talat Aydemir'in 22 Şubat 1962'deki darbe girişimi.

88 Milli Birlik Komitesinde atılan 14 subayın oluşturduğu hareket.

89 Bila, *CHP Tarihi*, s. 199.

90 Erim İnönü'nün uzlaşmacı davranmadığını, darbeye giden son yılda nutuklarıyla darbeyi teşvik ettiğini ileri sürerken, 1945-50 döneminde anayasa değişikliği yapmamasını ne nispi temsili kabul etmemesini de darbeye katkı olarak değerlendiriyor. Erim, *Günlükler*, C.II, s. 720, 746.

dolayı yapmış olmalıdır.

Parti ve İnönü ile Erim arasında yaşanan tartışmalar sonunda Erim ile birlikte Kasım Gülek ve Avni Doğan disiplin kuruluna sevk edilmişlerdir. Parti Disiplin Kurulu, 8 Aralık 1962’de bir yıl süreyle Erim, Gülek ve Doğan’ın partiden ihracına karar vermiştir. Bu süre içinde partinin hiçbir resmi toplantısına katılamayacaklardı⁹¹. Bu karar üzerine Falih Rıfki Atay CHP’den istifa etmiştir.

Erim ve arkadaşlarının partiden atılmasında kuşkusuz İnönü’nün önemli payı vardır. Bununla birlikte uzun bir zamandır hem DP ile ilişkilerinden dolayı hem de daha öncesinde İnönü’nün yakınında olmasından dolayı partililerin de tepkilerini almıştı, düşmanlıklarını kazanmıştı. Geçici ihracın nedeni sadece eski defterler değildi; İnönü’nün Parti Disiplin Komisyonunda belirttiği gibi Erim ve Gülek’in başbakan olabilmek için cumhurbaşkanı ve Türkeş ile temas ettiklerini, ama kabul edilmediklerini iddia etmiştir. İnönü bu iki kişinin 14’lerle temas ettiğini ve hala da temas halinde olduklarını savunmuştur. 1954 yılına kadar genç yetenekli ve ümit dolu olduğu için Erim’i tuttuğunu belirten İnönü, “*Nihat, zayıf ve ülkeyi müşkül anında terk edecek karakterde*” olduğunu düşünmektedir. Son söylenenler hayal kırıklığının yansıması olarak görülse de partiden geçici ihraç kararının alınmasında etkili olmuş olabilir⁹².

Hemen sonra toplanan parti kurultayında delegeler kararın kaldırılması için girişimde bulunurlar. Kocaeli teşkilatı ve Erol Köse aktif olarak çalışırlar. Hatta Köse, İnönü’ye “*paşam kongreyi buyruklarla yönetemezsiniz*” şeklinde çıkışta bulunarak, genel başkanlığa aday olmak istemiş ama resmi adaylığı gerçekleşmemiştir⁹³.

Kanımcı Erim’in partiden geçici olarak ihraç edilmesinde İnönü’nün duygusal nedenleri ağır basmıştır. Çok güvendiği birinin düşmanlarını dediği DP ile işbirliği yapması onu çok incitmiş olabilir. Kendine ihanet edildiğini düşünen İnönü, Erim için ağır sözler söylemekten kaçınmamıştır. Damadının Erim’in şikayeti nedeniyle hapse girmesini de pek affedememiş olmalıdır. Ama Erim’i bir yıl partiden ihraç ederek, gücünü gösterdiği gibi, belki rövanşı da Erim’de almış sayılabilir. 1961’de Erim’in İnönü’ye rağmen milletvekili olması İnönü’nün Erim’e olan tepkisini daha da arttırmıştır.

Bu olaylara rağmen Erim partisinden ayrılmayı hiçbir zaman düşünmemiştir. Ancak İnönü ile daha fazla mücadele etmek de istememiştir. Bu nedenle 1964’te partiye yeniden dâhil olduktan sonra sertlik politikasını bırakıp, İnönü’ye zeytin dalı uzatmıştır. Ocak 1964’te Kıbrıs meselesi konusunda toplanan mecliste bir konuşma yapan Erim, “*Kıbrıs meselesini çözebilecek biri varsa o da İnönü’dür*” diyerek İnönü’yü işaret etmiştir. Erim’in bu jesti iki eski dostu barıştırmaya yetmiştir⁹⁴.

İnönü- Erim ilişkilerinin iyileşmesi sürecinde Erim’in parti içindeki gücü de artmıştır. Ancak 1945-50 arasında halef olan Erim’in yerini, gazeteciliğe Ulus’ta Erim’in kâtibisi olarak başlayan Bülent Ecevit almıştır. 1965 seçimleri öncesi CHP “*ortanın solu*” politikasını benimsemişti. Ancak CHP, 1961 seçimlerine göre ciddi oy kaybına uğramış, Adalet Partisi Demirel ile girdiği ilk seçimde büyük bir zafer kazanmıştır. Türk siyasetinin en etkin kişilerinden biri olacak olan Süleyman Demirel giderek iktidar gücünü arttıracaktır.

CHP genel Başkanı İnönü, ortanın solu anlayışını tam sola gidişi önlemek olarak açıklıyordu. O dönemde bu fikrin destekçilerinden biri olarak Bülent Ecevit görülüyordu. Ortanın solu fikrini İnönü’den önce 1962’de Yön dergisine verdiği bir demeçte kendisinin

91 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, İstanbul, 1976, s. 142.

92 Bila, *CHP*..., s. 202.

93 Küpçü, s. 121.

94 Arcayürek, *Arcayürek Anlatıyo 4*, s. 169.

verdiğini iddia eden Erim, tartışmaların geldiği noktadan memnun değildir⁹⁵. Ecevit tabandan tavana doğru parti örgütlerinden giderek daha fazla destek alıyor ve partideki konumunu güçlendiriyordu. Bu durumdan memnun olmayan İnönü, Ecevit'i, Kemal Satır ve Erim gibi kişileri parti yönetiminde görevlendirerek dengelemeye çalışıyordu. Esasen Erim ile Ecevit'in arası pek iyi değildi. Önceleri ortanın solu politikasına destek veren Erim, daha sonra bundan vazgeçmiştir. Ancak bu karşıtlık parti içinde önemli sonuçlara neden olmuyordu. Erim bu dönemde daha çok parti işleriyle uğraşıyor, CHP içinde İnönü ve Ecevit arasında giderek artacak olan anlaşmazlığın varlığı göze çarpmaktaydı.

Bu arada 1966'da Bülent Ecevit partinin genel sekreteri seçilmiştir. Erim, genel sekreterlik teklifinin önce kendine yapıldığını ama reddettiğini ve Ecevit'i önerdiğini ileri sürmüştür. Partide pek görev almak istemediğini ifade etmiştir⁹⁶.

1969 seçimlerini de kaybeden CHP politikalarında değişiklik göze çarpmaktaydı. Ortanın solu politikası yerini sosyal demokrasi ve sol söylemlere bırakacaktır. Halkın sömürülmesine engel olmayı vaat eden bu yeni anlayışta dünyada ve Türkiye'de yaşanan siyasal iklim koşullarının önemli rolü vardır⁹⁷.

1969 seçimleri sonrasında ülkedeki karışık siyasi durum giderek darbe söylentilerinin çıkmasına neden olmuştu. İktidarın baskıcı tutumu bu söylentilerin zemin bulmasında etkili oluyordu. Öğrenci olayları, okul boykotları ve işgalleri, hükümetin sert uygulamaları, ekonomik sorunlar, protestolar, silahlı eylemler gün geçtikçe Türkiye'de yaşamı zorlaştırıyordu. 12 Mart 1971'de Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanları hükümete bir muhtıra vermişlerdir. Bu muhtırayı demokrasi ile bağdaşmadığı gerekçesiyle Demirel Hükümeti istifa etmiştir.

Demirel'in istifasıyla kimin başbakan olacağı konusu tartışılmaya başlanmıştır. Fakat bu tartışmalar çok sürmemiş, askerler tercihlerini Nihat Erim'den yana kullanmışlardır. M. Cihat Alpan Paşa, Cumhurbaşkanı tarafından Erim'e teklif yapmakla görevlendirilmiştir. 18 Mart'ta yapılan bu teklifin öncelikli tek koşulu CHP'den istifa edip tarafsız bir konuma geçmesiydi. Erim bu teklif için yıllardır bekliyordu. "*Hiç tereddüt etmeden ve hatta mutlu bir fırsat bilerek CHP'den çekilmeyi kabul...*" etmiştir⁹⁸. Erim arkasından İnönü'ye giderek görev ve partiden istifa için onay almak istemiştir. İnönü Erim'i uyararak, böyle bir dönemde başbakan olmanın zorluğuna dikkat çekmiş, partiden ayrılmasına da karşı çıkmıştır. İnönü ne derse desin Erim zaten görevi kabul ettiği için tartışılacak tek şey, CHP'nin hükümete destek verip vermeyeceğidir. İnönü Erim'i kırmıyor ve destek sözü vermiştir⁹⁹. Ama Ecevit ve Merkez Yönetim Kurulu Erim Hükümeti'ne bakan vermeme kararı almıştır. Bu görüş farklılığı partinin İnönü ve Ecevit arasında bölünmelere yol açacaktır.

CHP Genel Sekreteri Ecevit muhtırayı genel kanının aksine Adalet Partisi'ni iktidardan indirmek için değil, tıpkı 1960 darbesinde olduğu gibi erken bir seçimle gelecek CHP iktidarının önünü kesmek için yapılmıştı. Erim'in başbakanlığı kabul etmesini de kendisine ve ortanın solu politikasıyla benimsedikleri silahlı kuvvetler ve bürokrasiyle ittifaktan vazgeçme politikasına darbe vurmak olarak değerlendirmiştir¹⁰⁰. Generallerle CHP'nin "göbekçilerinin" ittifakıyla yapılan bu muhtıranın ortanın soluna ve CHP'yi ağır zarara uğrattığı savunularak, Erim'in başbakan yapılmasının da partiyi bölme amacına yönelik bir girişim olarak görülmüştür¹⁰¹.

95 Erim, *Günlükler, C.II, s. 838*.

96 Erim, *Günlükler, C.II, s. 838*.

97 Bila, *CHP ..., s. 238.243*.

98 Erim, *12 Mart..., 131*.

99 Erim, *Günlükler, C.II, s. 963*.

100 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde..., s. 257-8*.

101 Bila, *CHP Tarihi, s. 347*.

Erim'in başbakanlığa getirilmesi, parti içi çatışmada son aşama olmuştur. Bu nedenlerle Erim Hükümeti'ne destek vermeme kararındadır. Ancak partinin genel Başkanı İnönü, 21 Mart'ta CHP Meclis Grubu'nu toplantıya çağırmıştır. İnönü yaptığı konuşmada yeni kurulacak hükümetin anarşik hareketleri önleyecek ve ciddi reformlar yapacak nitelikte gördüğünü belirterek, tarafsız başbakanın uzun zaman politika yapmış bir arkadaşları olduğunu, başbakanlık yapacak tecrübe ve donanımına sahip olduğunu vurgulayarak Erim Hükümeti'ne destek verilmesini istemiştir. Ayrıca aksi halde askerlerin idareyi ele alacaklarını söyleyerek, biraz da korkutma gereği duymuştur. Sonuçta İnönü, Erim'in istediği desteği partisinden sağlamıştır. Ama parti ciddi bir karışıklı sürecine girmiştir. Erim'e verilen destek nedeniyle Genel Sekreter Ecevit'in istifasıyla başlayan bu karışıklıklar, 5 Mayıs 1972'de toplanan 5. Olağanüstü Kurultay'da İnönü'nün "ya ben ya Ecevit" sözlerine karşı delegelerin Ecevit demesiyle sonlanmıştır¹⁰². Erim'in başbakanlığı nedeniyle partide başlayan karışıklık İnönü'nün 34 yıllık genel başkanlığına son vermesine neden olmuştur¹⁰³.

Erim bu görevi neden kabul ettiğini gerek günlüklerinde gerekse 12 Mart anılarında ayrıntılı aktarmıştır. Erim, Türkiye'nin askeri idare altına girmemesi için görevi kabul ettiğini ileri sürmüştür. Ülkeyi yaşanılır bir hale sokmanın ilk amacı olduğunu ifade eden Erim, sivil idare ile askeri yönetim gibi iki seçeneği olan Türkiye'nin politik durumunun pek de iç açıcı olmadığını ifade etmiştir.

Erim Hükümeti başlangıçta kamuoyundan pek destek bulmamıştır. Hatta Başbakanlığa getirilmesine kuşku ile bakmışlardır. Kuşkunun nedeni Erim'in kişiliğinden ve siyasi hayatında izlediği politikardan kaynaklanıyor olabilir. "Şalcı Erim" sloganları yeniden piyasaya sürüldüğünden özellikle özgürlükçülüğü savunan kesimlerden tepki görüyordu. Başlangıçta reform yapmak amacıyla kurulan bir hükümetti¹⁰⁴. Bir reform hükümeti olarak, hükümeti eğitimi sekiz yıla çıkarmayı amaçlıyordu. I. Erim Hükümeti'nde ilk kez bir kadın bakan¹⁰⁵ yönetime girmiştir¹⁰⁶.

Yıllardır bu anı bekleyen Erim hemen kolları sıvayıp hükümeti kurmaya girişmişti. 16'sı parlamento dışından olmak üzere 5'i Adalet Partili, 3'ü CHP'li, 1 tabi senatör 1 de Millî Güven Partisi üyesiydi ve böylece 33. Hükümet, Nihat Erim Başkanlığında çalışmaya başladı. 2 Nisan'da okunan hükümet programı da reform ağırlıklıydı¹⁰⁷. 26 Mart 1971'de göreve başlayan 3 Aralık 1971'de çekilmiştir. II. Erim Hükümeti 11 Aralık 1971'de kurulmuş sadece 17 Nisan 1972'de istifa etmiştir. Olağanüstü koşulların var olduğu bu dönemde çok önemli kararların verilmesi gerekiyordu¹⁰⁸.

Erim Hükümeti'nin tek önemli faaliyeti sola karşı mücadeleydi¹⁰⁹. 2 ayda bir sıkıyönetimin

102 Bila, *CHP Tarihi*, s. 251-268.

103 İsmet İnönü 5 Kasım 1973 tarihinde Ecevit'in önderliğindeki CHP'nin hükümetten çekilme kararı alması üzerine partisinden istifa ediyor. Ancak bu İnönü'nün bu istifasında askerlerin önemli rolü vardır. Erim aracılığıyla İnönü'nün CHP'den istifa etmesi konusunda baskı yapmışlardır. Bu durum Erim'in istifa etmesine rağmen 12 martçılarla sık sık görüştüğünü de gösteriyor. Erim, *Günlükler*, s. 1047.

104 Kurtul Altuğ, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı, Ankara, 1973*, s. 5-7.

105 Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Türkan Akyol.

106 Erim, *12 Mart...*, 131.175-177.

107 Toker, İsmet Paşa'nın Son Yılları, İstanbul, 1993, s. 225-30. Erim parlamento dışından aldığı reformcuların yanı sıra, 1960'lı yılların başında koalisyon hükümetlerinde reformların engellenmesinden sorumlu olan muhafazakâr ve anti komünistlere de kabine de yer vermek zorunda kalmıştı. Aslında parlamentoda sürekli desteği ve dayanağı olmayan bir hükümetin reformlar yapmasının pek de mümkün olamayacağı açıkça ortadadır. Ahmad, *Demokrasi ...*, s. 280-81.

108 Erim, *12 Mart...*, 2.

109 Kontenjan Senatörü Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu ve Tabii Senatör Albay Osman Köksal'ın anayasal düzeni değiştirmek amacıyla ordu içinde gizli örgüt kurdukları savıyla dokunulmazlıkları kaldırılarak tutuklanmışlardır. Eylül 1971'de onlarla işbirliği yaptığı ve Devrim Dergisi çevresinde bir cumta oluşturarak, Marksist-Leninist bir düzen kurma iddiasıyla çok sayıda gazeteci ve yazar tutuklanmıştı. D.Avcıoğlu, İ.Soyal, İ.Selçuk, Ali Sirmen gibi onlarca kişi İstanbul Erenköy'deki Ziverbey Köşkünde sorgulanmaları sırasında işkence görmüşlerdi. Başbakan Erim sadece Madanoğlu cuntası davasında değil, döneminde yaşanan işkence ve kötü muameleler göz yummuştur. Turan, *Türk Devrim...*, s. 234-235.

uzatıldığı ortamda Erim ve ordu için temel ve öncelikli hedef anayasa değişikliği¹¹⁰. 12 Mart öncesine dönüş olmayacağını altını çizen Erim, 1961 Anayasası'nın Türkiye için lüks olduğunu savunuyordu. 12 Martta kurulan yeni rejimle “*Türkiye'nin bütün riskleriyle ikinci bir liberalleşme dönemi yaşamamasını garanti etmek*” istemekteydi. Erim anayasanın sosyalizme kapalı ama sosyal demokrasiye açık olduğunu vurgulayarak, kişi hak ve özgürlüklerini ciddi ölçüde kısıtlayan anayasa değişikliklerini savunmuştu¹¹¹.

Siyasi reformların anayasa değişikliği ile tamamlandığını düşünen Erim, sosyo-ekonomik reformlara yönelmiştir. Reform yapma yetkisinin kendisine verildiğini sanan Erim, toprak, eğitim ve vergi reformlarını yapmayı vaat etmiştir. Sosyal ve ekonomik yapısı oldukça bozulmuş olan geniş halk kitlelerine yönelik vaatlerine rağmen, Erim'in hükümet programı, Türk ekonomisinin en gelişmiş kesimine hitap ediyordu. Kitlelerin sorunlarına çözüm getirecek gibi görünmüyordu. Buna rağmen Demirel'in girişimiyle kabinede yaşanan değişiklikler, reformcuların kabul edemeyeceği nitelikteydi. Bu yüzden hepsinin birden istifası I. Erim Hükümeti'nin sonunu getirmiştir¹¹².

II. Erim Hükümeti 11 Aralık 1971'de kurulmuş ve reformistlerin yer almadığı, “*yolundan dönmez*” olarak bilinen muhafazakarlar, meclis üzerinde pek etkin olmayan renksiz bürokratlardan oluşmuştur. Erim yapmak istediklerini bu kez, Meclise meydan okuyarak değil yatıştırarak gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Ancak II. Erim hükümeti yaklaşık 4 aylık süreden sonra 17 Nisan'da son buldu¹¹³.

Erim, yönetimi askerlere bırakmama ve reform yapma niyetiyle başbakanlığı kabul ettiğini belirtmesine rağmen, bir askeri rejimi aratmayacak düzeyde baskı politikaları ve işkenceleri onaylayan bir hükümet olmuştur. Bu nedenle aydınlardan beklediği desteği bulamamıştır. İnönü'nün desteğiyle iktidara gelmişti ama bu destek yeterli olmayınca bu kez Demirel'e dönmüştür. Meclise dayanarak göreve gelen Erim, kısa zaman sonra meclisi devre dışı bırakmanın yollarını aramıştır. Erim'in istifa etmesi siyasi bir kriz yaratmadı hatta gerilen ortamda kısmi bir rahatlama bile oldu denilebilir¹¹⁴.

Erim Hükümeti döneminde çok sayıda aydın, üniversite hocası, gazeteciler başta olmak üzere yüzlerce kişi tutuklanıp işkenceye maruz bırakılmışlardır. Erim bu durumu açıklarken, “*hükümetim anayasa veya yasalar dışına taşan bir işlem yapılması için hiçbir yere, hiç bir kişiye emir vermiş değildir.*” diyerek kendini haklı gösterme çabasına girer¹¹⁵. Bir başbakan emir vermemiş olabilir, ama bu tür olaylar duyuluyorsa ve şikayetler oluyorsa araştırılması ve sorumluların cezalandırılmasını sağlaması gerekir.

Bu dönemde yaşanan ve Erim'in doğrudan sorumlu olarak görüldüğü hatta onun ölümüne bilen neden olarak gösterilen olay, Erim başbakan olmadan önce muhtıracıların yakaladığı Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnal hakkında idam kararının verilmesidir¹¹⁶.

110 Altuğ Erim'in anayasa değişikliğine en başta taraftar olmadığını, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın etkisiyle görüş değiştirdiğini iddia ediyor. Altuğ, “*12 Mart.....*” s. 49-50.

111 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde.....*, s. 286

112 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde.....*, s. 287-292.

113 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde.....*, s. 257-8.293.

114 Ahmad, *Demokrasi Sürecinde.....*, s. 296.

115 Erim, *12 Mart*, s. 7.

116 Erim, idamlara taraftar olmadığını anılarında çeşitli vesilelerle söylüyor ama 8 Mart 1972'de Cumhurbaşkanı Sunay ile yaptığı görüşme sırasında, İnönü'nün idamların yapılmaması için Sunay ile görüştüğünü öğrenince pek memnun olmamıştır. Sunay'a şunları söylemiştir: “*silahlı kuvvetlerin sıkıyönetim makamlarının morallerinin çökmeyeceğini bilsem, ben de bu üç idamın yapılmamasını telkin ederdim. Zaten AP'liler acele ettiler. Benim tercihim bütün idamlık davalar bittikten sonra parlamentoda görüşmek idi. Nedense AP ve Meclis başkanı acele ettiler. İlk niyetleri 1 Martta on günlük tatile girmektir. Birden değiştirdiler ve idamları görüşmek için uzattılar. İyi olmadı. Sonuna bırakılıysa adam öldürenlere hasredilir, ötekiler müebbed hapse çevrilir, mesele biterdi dedim.*” Hatta 26 Mart 1972'de askerlere sunduğunu ileri sürdüğü dört maddelik bir istifa gerekçelerinden olarak “*idamlar konusunda ivedilik istediler; ısrar ettiler. Normal seyrine bırakmadık. Benim bilgim dışında acelecilik gösterdiklerini*” ifade etmektedir. Erim, *Günlükler, C.II, s. 1005, 1013.*

Bu kişilerin idam kararı II. Erim Hükümeti görev başındayken verilmiş ancak infazı, istifasından sonra gerçekleştirilmiştir.

Erim'in düşüncelerini anlayabilmek biraz zor gibi. 1961 Anayasası'nda değişiklik yapılarak özgürlüklerin kısıtlanması ve üç genç için idam kararları Erim'in başbakanlığında gerçekleşmişti. Hatta sıkıyönetimin uzatılması ve işkencelerin yapılması yine bu dönemdedir. Bunlar anti demokratik ve baskıcı yönünü ortaya çıkarıyor.

Bununla beraber, bazen de özgürlükleri savunduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Erim hakkında yazdığı ve bestelediği bir türkünün piyasaya çıkması sonrası hakkında kamu davası açılan Mahsuni Şerif hakkında mahkemeye yolladığı mektup gösterilebilir. Deniz Gezmiş ve arkadaşları hapisteyken, Türkü ustası Mahsuni Şerif, Erim'e beddua dolu sözler içeren türküsünü kırkbeşlik olarak piyasaya çıkarmıştı. Bu nedenle Mahsuni Şerif hakkında dava açılmıştır. Yargılama sırasında Başbakan Erim, mahkemeye bir mektup yollamış ve *"bir halk ozanının başbakanı sevmesi gerekmez"* şeklinde bir ifade kullanmıştır. Aslında o dönem için şaşırtıcı sayılabilecek bir ifadedir. Nitekim, Erim davacı olmadığından en az 4 yıl hapis cezası alması gerekirken, Mahsuni Şerif, hakkındaki kamu davasından 10,5 ay ceza hapis cezası almıştır¹¹⁷. Bu tutumuyla özgürlüklere saygılı olduğunu göstermiştir. Ama siyasi hayatı boyunca özellikle 12 Mart döneminde bu tür örnekleri bulmak bazen zor olabilmektedir.

Erim, başbakan olduğu dönemdeki her uygulamasını savunmaktadır. I. Erim Hükümeti döneminde konulan haşhaş ekim yasağı konusunu da savunan Erim, bunun öncelikle insanlık adına olduğunu, ama aynı zamanda ekimin azaltılmasının bir devlet politikası olarak benimsendiğini savunmaktadır. Buna kanıt olarak da 1959'da ekim yapılan il sayısı 42 iken 1971'de ise sadece 4 ile düşmüş olduğunu göstermektedir¹¹⁸.

12 Mart muhtırası ile başbakan olan Erim, siyasi yaşamının başlangıcından itibaren özellikle İnönü'nün de etkisiyle hayalini kurduğu başbakanlığa kavuşmuştur. Yıllardır düşündüğü reformları yapmak için eline fırsat geçtiğini düşünerek dört elle hükümetini kurmaya girişmiştir. I. Erim kabinesine dışarıdan reformculardan oluşan bakan grubuyla reformları gerçekleştirebileceğine samimi olarak inanmıştır. Ancak durum beklediği gibi olmayacaktır. Arkasında meclis desteği olmayan bir başbakanın muhtıracılar destek verse de ne reformları yapabileceğini ne de istediği bir düzeni kurabileceğini yaşayarak öğrenmiştir. Ancak tıpkı başbakan yapılmasının nedeni olarak da gösterilebileceği gibi askerler, Erim'in kendi isteklerine karşı koymasının pek mümkün olmadığını biliyorlardı. Bu noktada Erim iktidarını sürdürmek adına anladığımız kadarıyla ters düşmemiştir. Reform adı altında muhtıracıların yaptırdığı tek önemli düzenleme, 1961 Anayasa ile kişilere tanınan hak ve özgürlükleri kısıtlamak olmuştur. Bir zamanlar demokrat olduğunu vurgularken, gerektiğinde demokrasiye şal örtülebileceğini savunan Erim bu kez ortanın solu veya sosyal demokrat bir partili iken istifa edince birden tarafsız olunabileceğine inanarak, sol aydına yapılan baskı ve işkenceleri görmezden gelmeyi olağan görmüştür. Hatta 11 Mart 1972'de idamlarla ilgili oylamada ret oyu veren CHP'nin halini acıklı olarak niteleyecek kadar da tarafsızlığa bürünmüştür.

Erim bu dönemde Türk siyasetini önemli ölçüde etkilemiştir. Öncelikle 1961 Anayasa'sının hak ve özgürlüklerin kısıtlanması daha sonra ülkenin iç karışıklıklarının, baskıların, haksızlıkların temel dayanağı olacaktır. Türkiye giderek demokrasiden uzaklaşacak, 1980 darbesine itilecektir. Bununla önemli bir etkide istifa ettiği CHP'ye olacaktır. Öncelikle 1960 yılında darbeci diye yaftalanan CHP Erim'in ara rejimin başbakanı olarak imajının olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Aynı zamanda İnönü'yü kullanarak

117 <http://www.mahzuniserif.com/IPOD/-Hayati.htm>. Erim'in bu tutumu kuşkusuz övgüye değer.

118 Erim, *12 Mart*...,s. 231-238.

partinin karışmasında, İnönü'nün istifasında önemli rol oynayacaktır.

Erim siyasi hayatının bu en doruk noktasını yaşadktan sonra 1973 yılında dönemin cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörü olarak atanmış ve 1977'ye kadar görev yapmıştır. 19 Temmuz 1980'de İstanbul'da evinin önünde uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmiştir.

Sonuç

Nihat Erim Türk siyasi hayatının örneğine az rastlanabilecek simalarından birisidir. Siyasi hayata hızlı bir giriş yapan bu genç kamu hukuku profesörü, kısa zamanda devlet yönetiminin en üst makamındaki İnönü'nün en yakınında bulunan kişi olmuştur. Kendisine gösterilen bu yakın ilgi ile birlikte, ona bir halef muamelesi yapılması Erim'in hırsını ve dolayısıyla hayallerini en üst düzeye taşımıştır. Siyasi hayattaki gücünün bütünüyle İnönü'den kaynaklandığının yeterince farkına varamamış olan Erim, bu gücünde sık sık partililer üzerinde kullanmaya kalkışmıştır. Hatta CHP'nin çok partili hayata geçiş sürecinden sonra geçirdiği değişikliklerde büyük rol oynamıştır. Bu süreçte partinin niteliğinde olduğu gibi kadro değişiminde de önemli rol üstlenen Erim, yaşlı ve tek parti zihniyeti diye nitelendirdiği kimselerin parti ve devlet yönetiminden dışlanmasında etkili olmuştur.

İnönü de kendi politikalarını, partide yapmak istediği değişikliklerde Erim'i aracı olarak kullanmıştır. Erim'in Ulusun başyazarı daha sonra yönetici ve yazarı olması nedeniyle, Ulus'ta çıkan yazılar sadece Erim'in değil İnönü'nün de görüşlerini yansıttığını sadece CHP değil bütün Türkiye farkındaydı. İnönü görüşlerini Erim ile paylaşıyor, onun görüşlerini alıyor, daha sonra Erim bu görüşleri gazetede yazarak veya önemli partililerle paylaşarak görüşlerini aktarıyordu. Erim'i okuyan veya dinleyenler bu görüşlerin İnönü'ye ait olduğu düşüncesini taşıyorlardı.

Bu dönemi değerlendiren pek çok yazar, İnönü'nün mü Erim'i politikaları için araç yaptığını, yoksa Erim siyasetteki hedeflerini gerçekleştirmek için mi İnönü'nün gücünden faydalandığı konusunda farklı görüşlere sahiplerdir. Aslında bence her iki yaklaşımı da doğru kabul etmek bu dönemdeki İnönü-Erim ilişkisine daha uygundur. Gücü ve otoriteyi seven bir insan olarak görünen Erim, siyasette en etkin mevkiye o dönemde sadece İnönü aracılığıyla gelebileceğinin farkındadır. Nitekim siyasete girişinin daha 3. yılında önce bayındırlık bakanı arkasından 4. yılında başbakan yardımcısı olmuştur. Sıra artık bir sonraki aşama kaçınılmaz olarak başbakanlığın olacağını hem Erim hem CHP hem de Türkiye beklemekteydi. Muhalefet ile iyi ilişkiler kurulmasında ve Peker'e karşı 35'ler hareketiyle Erim artık kendini kanıtlamıştır.

İnönü Erim'in bir gün başbakan olacağını söylemişti. Bu şevkle seçim kanununu hazırlarken seçimi kazanacakları ihtimali üzerine seçim kanununu düzenlemiştir. Çoğunluk esasının benimsenmesi, Erim'in Türk siyasi hayatını etkileyen önemli olaylardan biri olmuştur. Yeni kurulan bir siyasi partinin mecliste ezici çoğunluğa sahip olması, iktidarın kısa zamanda totaliterleşmesinde etkili olacaktır. Sonra da bu gerekçeyle askeri darbe yapılacak ve Türk demokrasisi darbeleri yıllarla böylece tanışmış olacaktır. Ancak 14 Mayıs seçimleri CHP'ye olduğu kadar Erim'in hayallerine de vurulan bir darbeydi. Ancak Erim bu seçim yenilgisini hep bir yanılsama olarak görme eğilimindeydi. Bu nedenle bir sonraki seçimde halk yanlısını düzeltecek ve tekrar iktidara gelecek olan CHP'de Erim'e hala başbakan adayı olarak bakılmıyordu. Ulusun yönetimine getirilen Erim, kendine yakışır biçimde uçlarda yer alıp, DP iktidarına en sert muhalefeti yapan gazeteci olmuştur. Ulus Gazetesi muhalefetteki CHP'nin yayın organı olduğundan, Erim'in sert muhalefeti iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin sertleşmesinde etkili olacaktır. Erim-İnönü yakınlığı

bilindiğinden siyasi iktidarın eleştirileri okları Erim kadar İnönü'ye de çevrilecektir.

1954 seçimleri Erim'in hayatında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Halkın DP'ye verdiği oyun artması ve muhalefetin sadece 39 kişi ile temsil edildiği bir mecliste muhalefetin gücü söz konusu değildir. Muhalefetin gücü milletvekili sayısından değil, başında İnönü olmasından gelmekteydi. DP iktidarının birçok gazeteciye yaptığı gibi cezalarla yıldırma politikası, Erim'i muhalefet saflarından uzaklaştırılmıştır. İktidara yaklaşma politikası izleyerek, verilen cezaların kaldırılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Erim'in içinde bulunduğu durumun farkında olan İnönü, başlangıçta iki parti arasında kurulacak iyi ilişkilere olumlu yaklaşmıştır. Erim ile Başbakan Menderes'in bu ikili teması, iki parti arasındaki ilişkilerden çok kişisel bir boyuta taşındığı görülmekle birlikte, Erim CHP'ye güdümlü ve pasif bir muhalefet yapmayı öngören muhalefetin yeni politikasının propagandasını yapmaya çalışmaktaydı. Açıkçası kendi tutumunu meşrulaştırma çabasındaydı. Ancak partiden destek alamayınca Yeni Ulus'dan sonra 1955 ortasında Halkçıyı da kapatma kararı almıştır. Artık DP hükümetinin Kıbrıs danışmanı ve uzmanı olmuştur. Ama bu arada CHP'den de ayrılmamıştır.

İnönü ile ilişkisi tam olarak koparan olay İnönü'nün damadı Toker'in Erim-İktidar işbirliği ile hapse atılmasıdır. Bu Erim'e karşı öylesine bir tepki doğurur ki İnönü'ye 1961 seçimlerinde aday olamaması için uğraşmasına neden olur. Ancak İnönü 1962 yılında Erim'i partiden bir ılığma da olsa ihraç ettirmeyi başarır. Sanki bu ihraç ile acısını çıkarmış gibidir Erim'den. Ancak Erim sonunda İnönü ile barışma yolunu bulmuştur.

1960'lı yıllarda Erim CHP'de etkin değildir. Çünkü artık yeni halef adayı Bülent Ecevit'tir. Belki de bu nedenle Erim Ecevit'e pek ısınamayacaktır. Ama parti içinde Ecevit'in giderek ağırlığının arttığı ve Erim'in olası bir seçim zaferiyle başbakan olma olasılığının küçük de olsa kalmadığı ortadadır.

1961 seçimlerinden sonra başbakan olmak istemesine rağmen İnönü engeline takıldığı savunulan Erim'e bu kez şans 1971 muhtırasından sonra gülmüştür. Erim de bunu sevinçle karşılamıştır. Erim ona 51 yaşında başbakan olacaksın demişti ama biraz yanılmıştı. 59 yaşında başbakan olan Erim, ülke sorunlarını reformlarla çözebileceğine inanıyordu. Ancak bir yandan muhtıra sahipleri diğer yandan parlamentoda parti tabanının bulunmaması, partiler üstü tarafsız başbakana düşündüklerini yapma olanağı tanımamıştı. İktidarda kalma yolu olarak, askerlerle iyi geçinmeyi görmüş olmalı ki, her türlü baskıcı ve totaliter uygulamalara karşı çıkmamıştır. Baskılara, işkencelere, sertliklere gözlerini kapatarak, iktidarda kalmaya devam edecektir. İki kez hükümeti kuran Erim sonunda anayasa değişikliğiyle özgürlükleri kısmaktan ve baskıların artmasına neden olmaktan başka bir şey yapamayan hükümet olarak 17 Nisan 1972'de istifa etmiştir. 1973'te atandığı senatörlüğü, 1977'ye kadar devam eden Erim'in hayatını sol bir terör örgütünün silahlı saldırısıyla sonlandırılacaktır.

Çok partili ilk döneminin demokrasi kahramanı şimdi artık muhtıranın başbakanı olarak, anti demokratik kimliği ile tanınıp sık sık eleştirilecektir.

KAYNAKÇA

- “Kapaktaki Politikacı”, *Akis*, 20 Ağustos 1955.
- “Faik Ahmet Barutçu’nun Anıları/ Nihat Erim’in Açıklamaları”, *Milliyet*, 19 Şubat 1977.
- “Yurtta Olup Bitenler”, *Akis*, 15 Mayıs 1954.
- Ahmad, Feroz – Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Ankara, 1976.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul, 1996.
- Akis*, 17 Temmuz 1954.
- Akşam*, 2 Aralık 1947.
- Altuğ, Kurtul, *12 Mart ve Nihat Erim Olayı*, Ankara, 1973.
- Arcayürek, Cüneyt, *Arcayürek Açıklıyor Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, İstanbul, 1985.
- Arcayürek, Cüneyt, *Arcayürek Anlatıyor 4 Yeni Demokrasi ve Yeni Arayışlar*, İstanbul, 1986.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.3, Ankara, 1988.
- Bakacak, Alper, “*Ulus Gazetesinin Muhalefet Yılları*”, *Basılmamış doktora tezi*, Ankara, 2009.
- Bila, Hikmet, *CHP Tarihi 1918-1999*, İstanbul.
- CHP Yedinci Büyük Kurultayı*, Ankara, 1947.
- Cumhuriyet*, 27 Haziran 1953.
- Erim, Nihat, “Anayasa Meselemiz” *Ulus*, 17 Temmuz 1947.
- Erim, Nihat, “Demokrasi Gaye midir?”, 30 Mayıs 1946.
- Erim, Nihat, *12 Mart Anıları*, İstanbul, 2007.
- Erim, Nihat, *Günlükler*, İstanbul, 2004.
- Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş*, İstanbul, 2013.
- <http://www.mahzuniserif.com/IPOD/-Hayati.htm>.
- İnönü, İsmet, *Defterler*, C.I, İstanbul, 2000.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1996.
- Kili, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, İstanbul, 1976.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İstanbul, 2010.
- Küpçü, Mustafa, *52 Yıllık Siyasi Hayatıyla Erol Köse*, İstanbul, 2014.
- Milliyet*, 18 Ekim 1962.
- Milliyet*, 19 Şubat 1977.
- Milliyet*, 5 Aralık 1961.
- Milliyet*, 5 Mayıs 1954.
- Milliyet*, 31 Mart 1951.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, İstanbul, 1979.
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, İstanbul, 1998.
- Torun, Esmâ, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler*, Antalya, 2006.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 5. Kitap*, Ankara, 2002.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (Birinci Bölüm), Ankara, 1999.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (ikinci bölüm), Ankara, 1999.
- Ulus*, 12 Haziran 1948.
- Ulus*, 14 Kasım, 1946.
- Ulus*, 2 Aralık 1947.

Ulus, 3 Aralık 1947.

Ulus, 4 Mayıs 1947.

Unat, Kadri, *Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı Gazeteleri Işığında Nihat Erim'in Siyasi Kişiliği ve Gazeteciliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Uran, Hilmi, Meşrutiyet, *Tek Parti ve Çok Parti Hatıralarım*, İstanbul, 2007.

Yaman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, 1997.

Yeni Ulus, 1 Nisan 1954.

Yeni Ulus, 10 Nisan 1954.

Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim*, İstanbul, basım yılı yok.